

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних
галузей історичної науки

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ
на тему «Національна політика урядів Королівства Югославія
(1929-1941 рр.)»**

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»
за освітньо-професійною програмою
«Історія та археологія»
Спеціальності 032 Історія та археологія

Виконала: студентка ____ курсу,
____ групи
спеціальності _____ (шифр і
назва спеціальності)

(прізвище та ініціали студента)

Керівник _____ (прізвище
та ініціали)

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Івано-Франківськ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ СТВОРЕННЯ КОРОЛІВСТВА	
ЮГОСЛАВІЯ.....	8
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УРЯДІВ КОРОЛІВСТВА	
ЮГОСЛАВІЯ.....	27
РОЗДІЛ 3. ПРОТИДІЯ НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УРЯДІВ ТА ЇЇ	
НАСЛІДКИ.....	41
РОЗДІЛ 4. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА НАЦІОНАЛЬНУ	
ПОЛІТИКУ КОРОЛІВСТВА ЮГОСЛАВІЯ.....	53
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ	
ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження національної політики урядів Королівства Югославія (1929-1941 рр.) визначається ключовим значенням цього періоду для розуміння складного національного державотворення на Балканах та причин подальшого розпаду країни. Аналіз тогочасної національної політики дозволяє виявити механізми управління міжетнічними відносинами та фактори зростання напруженості.

Дослідження є важливим для осмислення сучасних проблем міжетнічних відносин і національної безпеки в регіоні, де історичний досвід досі впливає на політичні процеси. Розуміння впливу національної політики міжвоєнної Югославії на формування національних ідентичностей є цінним для прогнозування та запобігання конфліктам. Крім того, науковий аналіз цього періоду сприяє поглибленню теоретичних знань про національну політику та державотворення. Дослідження югославського досвіду може бути корисним і для України у контексті формування ефективної національної стратегії в багатонаціональній державі.

Отже, дослідження національної політики урядів Королівства Югославія (1929-1941 рр.) є актуальним як для історичної науки, так і для розуміння сучасних політичних процесів та формування національної політики в Україні.

Об'єктом дослідження є національна політика урядів Королівства Югославія в період з 1929 по 1941 роки.

Предметом дослідження є основні напрями, механізми реалізації та наслідки національної політики урядів Королівства Югославія (1929-1941 рр.), спрямованої на формування державної ідентичності та регулювання міжетнічних відносин.

Мета роботи – аналіз національної політики урядів Королівства Югославія в період з 1929 по 1941 роки, спрямований на виявлення її сутності, ключових характеристик, основних напрямів, механізмів реалізації та оцінку її впливу на процеси національної інтеграції, міжетнічні відносини та внутрішньополітичну стабільність держави. А саме варто виділити:

- Глибоке дослідження концептуальних засад національної політики, що проводилася урядами Королівства Югославія в означений період, включаючи офіційні доктрини, ідеологічні підходи та стратегічні цілі.
- Виявлення та детальний аналіз основних напрямів державної політики у національній сфері, охоплюючи питання мови, освіти, культури, релігії, адміністративно-територіального устрою та демографічної політики.
- Розкриття механізмів та інструментів реалізації національної політики, включаючи законодавчі ініціативи, діяльність державних органів влади, політичних партій, громадських організацій та пропагандистських структур.
- Оцінку ефективності та суперечливості національної політики урядів Королівства Югославія у контексті формування єдиної югославської ідентичності, управління міжетнічними відносинами та запобігання внутрішнім конфліктам.
- Аналіз впливу національної політики на внутрішньополітичну ситуацію в країні, зокрема на рівень політичної стабільності, розвиток демократичних інститутів, діяльність опозиційних рухів та настрої різних етнічних груп.

- Визначення ключових проблем та криз, що виникли або були поглиблені внаслідок реалізації національної політики, та їхнього внеску у подальший розпад Югославії.

Таким чином, метою дослідження є не лише опис національної політики урядів Королівства Югославія, але й її критичне осмислення, виявлення закономірностей, протиріч та довгострокових наслідків для розвитку югославської держави та її народів.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1929 по 1941 роки. Нижня межа зумовлена встановленням диктатури короля Олександра I Карагеоргієвича та офіційною зміною назви держави на Королівство Югославія, що знаменувало собою новий етап у національній політиці. Верхня межа визначається початком Другої світової війни та окупацією Югославії державами Осі, що призвело до фактичного припинення діяльності центрального уряду в довоєнному форматі та кардинальної зміни політичної ситуації в регіоні.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Королівства Югославія в межах її адміністративно-територіального устрою в період з 1929 по 1941 роки, включаючи Сербію, Хорватію, Словенію, Боснію і Герцеговину, Чорногорію, Північну Македонію, Косово та Воєводину, враховуючи регіональні особливості та відмінності в реалізації національної політики.

Стан наукової розробки Основою для написання курсової роботи стала ґрунтовна джерельна база, що охоплює широкий спектр наукових праць та публікацій. Зокрема, було ретельно опрацьовано як фундаментальні наукові дослідження, так і спеціалізовані наукові публікації, що стосуються обраної тематики. Зокрема, у процесі написання дипломної роботи було ретельно опрацьовано низку праць, які виявилися ключовими для розуміння певних аспектів дослідження. До таких належать: Баран З.,

Кріль М. "Історія Югославії. 1918–1990 р.".).[11] Ця праця є фундаментальним дослідженням історії Югославії, що охоплює значний часовий проміжок, і надає широкий контекст для розуміння політичних, соціальних та економічних процесів, що відбувалися в регіоні. Вона є необхідною для формування загального уявлення про історичний розвиток. Також значну роль відіграла праця Єлавіч Барбара "Історія Балкан XX століття. Том 2.".).[14] Цей том є важливим джерелом для вивчення історії Балканського регіону у XX столітті, що дозволяє розглянути досліджувану проблему в ширшому регіональному контексті, виявити взаємозв'язки та впливи, що формували події в Югославії. Окрему увагу автор дипломної роботи звертає на працю Бранко Петранович, "The History of Yugoslavia 1918-1988. Book One: The Kingdom of Yugoslavia 1914-1941"(Історія Югославії 1918-1988. Книга перша: Королівство Югославія 1914-1941).[41] Ця робота є винятково цінною, оскільки вона детально розкриває період існування Королівства Югославія. Глибокий аналіз цього джерела дозволив поглибити розуміння початкового етапу розвитку Югославії, її внутрішніх проблем та зовнішньополітичних викликів, що є критично важливим для комплексного дослідження. Їхній аналіз, а також вивчення багатьох інших джерел, дозволив не лише поглибити власні висновки, а й сформуванати цілісне та об'єктивне уявлення про проблему, що розглядається. Загалом, використання такої розгалуженої джерельної бази забезпечило наукову обґрунтованість та повноту представленого матеріалу.

Методи та методологія дослідження Методологічну основу роботи становлять принципи історизму, об'єктивності та всебічності. Для аналізу матеріалів використано синтетичний, системний, логічний, історичний, проблемно-хронологічний та порівняльний метод.

Принцип історизму дає можливість побачити етапи розвитку національної політики Чехословаччини за історичними фактами та подіями, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Він слугує надійною основою даної роботи. Завдяки принципу об'єктивності, можна подивитися на проблему з об'єктивної точки зору. Щодо принципу всебічності, то він дуже важливий для дослідження, оскільки дав можливість прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки та виходити до певних висновків.

Синтетичний та системний методи дали можливість для теоретичного пізнання наукової проблеми, шляхом аналізу елементів в єдине ціле, та розкриття внутрішніх механізмів об'єкта. Завдяки історичному та логічному методу, можна прослідкувати всі етапи національної політики, та логічне узагальнення наукової проблеми в теоретичній формі. Порівняльний метод дав можливість прослідкувати умови життя різних національностей. Щодо проблемно-хронологічного методу, то завдяки йому, відбувся поділ теми на окремі вузькі проблеми, що розглядались в хронологічному порядку. І останній – метод дедукції, який дав змогу одержати часткові висновки при дослідженні, на основі знання загальних положень.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання для глибшого розуміння національної політики багатонаціональних держав, зокрема в контексті європейської історії та сучасних інтеграційних процесів.

Отримані результати можуть бути корисними для науковців, викладачів, студентів і всіх, хто цікавиться історією Центральної Європи та міжетнічними відносинами. Дослідження національної політики урядів Югославії 1929-1941 рік є важливими розуміння коренів міжетнічних

конфліктів, уроків для багатонаціональних держав та впливу на сучасну політичну ситуацію на Балканах.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 66 сторінці друкованого тексту. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінок. Дослідження містить 64 джерел .

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ СТВОРЕННЯ КОРОЛІВСТВА ЮГОСЛАВІЯ.

Серед усіх балканських країн того періоду найскладніший шлях внутрішнього розвитку пройшла Югославія. Досліджуючи цей період, можна побачити труднощі та суперечності, характерні й для інших народів Балкану. Оскільки основні рішення, що сприяли формуванню нової країни, були ухвалені ще під час війни та в перший місяць після завершення бойових дій, варто детально розглянути події, які відбувалися до 1 грудня. Зокрема, слід звернути увагу на внесок трьох ключових організацій у процес створення Югославії: сербського уряду, Югославського комітету та Національної ради в Загребі. [41,с.27]

У серпні 1914 року сербські війська завдали серйозного удару по австро-угорській армії, змусивши її командування тимчасово припинити наступальні дії та перекинути основні сили на Східний фронт. Водночас війна вплинула на внутрішню політичну ситуацію в Сербії: конфлікт між урядовою Радикальною партією та націоналістичним військовим угрупованням « Чорна Рука » частково послабився. У грудні 1914 року після реорганізації уряду до нього приєдналися представники молодорадикального й прогресистського таборів. Тим часом у Ніші було

оприлюднено декларацію, що проголошувала мету звільнення та об'єднання всіх сербів, хорватів і словенців. Однак за цим гаслом фактично стояла ідея розширення сербської держави під керівництвом династії Карагеоргієвичів. Ситуація різко змінилася з появою на Балканському фронті німецьких військ та вступом Болгарії у війну на боці Центральних держав. Сербська армія зазнала поразки й на початку 1916 року була змушена евакуюватися на Корфу, куди також перемістився уряд країни. Звідти у 1917 році, вони разом із західними союзниками здійснили прорив на Солунському фронті, що призвело до звільнення сербських територій та фактично безперешкодного захоплення Боснії, частини Хорватії та регіонів Австро-Угорщини. [14,с.139]

Багато опозиційних політиків, зокрема Анте Трумбич та Франо Супіло, ще в 1914 році емігрували до Італії, Франції та Великої Британії, де створили так званий Югославський комітет. Його метою було визволення слов'ян Австро-Угорщини та співпраця із Сербією. Однак через підтримку ідеї федералізації нової держави Супіло вийшов зі складу комітету й невдовзі помер. [41,с.28]

У липні 1917 була підписана Корфська декларація, яка відігравала велику роль у значенні південнослов'янських народів. Хоча в документі загалом було визначено структуру майбутньої югославської держави, він охоплював низку важливих аспектів. Зокрема, у Корфській декларації не було згадок про права македонців, албанців та інших народів. Також залишився невизначеними Хорватії, Словенії, Далмації та інших національних регіонів, а також роль монарха. Питання щодо створення законодавчої влади було відкладене до проведення Установчої скупщини. [21,с.125]

Окрім Корфської декларації, існували й інші підходи до розв'язання югославського питання, які мали більш поміркований характер.

Неминучість військової поразки Габсбурзької монархії спонукала югославські політичні кола активно займатися вивченням майбутнього державного устрою своїх територій після завершення війни. Ситуація для Сербії була вкрай важкою: повна військова катастрофа та відсутність будь-яких гарантій допомоги з боку союзників.

Тим часом сербський прем'єр-міністр Нікола Пашич прагнув створити розширену, фактично Велику Сербію з централізованою монархічною владою. Трумбич, натомість займав більш помірковану позицію сподіваючись спочатку створити єдину державу, а вже потім визначати її внутрішній устрій. [60]

Хоча Чорногорія значною мірою спиралася на допомогу Сербії, король Нікола відмовився від спільних військових дій. Це було зумовлено його територіальними амбіціями щодо земель Австро-Угорщини, протистоянням із династією Карагеоргієвичів та прагнення розширити власну державу, створивши «Велику Чорногорію». У червні 1915 року чорногорські війська самотійно, без узгодження з союзниками, зайняли територію північної Албанії, що ледь не призвело до конфлікту з сербською армією. Однак наступ Австро-Угорщини, який тривав недовго змусив чорногорську армію покинути місто Цетинье. Король Нікола, не захотів погоджуватися на ультиматум, і покинув країну. Деморалізоване військо розійшлося, і лише незначна їх частина змогла дістатися до острова Корфу. У лютому 1916 році Чорногорія повністю опинилася під окупацією. Від початку війни у Словенії та Хорватії воєнний стан обмежував парламентаризм, самоврядування та конституційні свободи. У слов'янських областях полки сформовувалися на небезпечні ділянки фронту. [17.с.290]

Словенська преса, а також представники народної та національно-прогресивної партій (католики та ліберали) підтримували монархію та

демонстрували їй вірність. Лише невелика група політичних емігрантів в кінці квітня 1915 року створила в Лондоні Югославський комітет, який очолював А. Трумбичем. Ця організація встановила зв'язки з дипломатичними представниками Антанти та Сербії, а також із югославськими громадами в Америці. Комітет значною мірою залежав від фінансування сербського уряду. Його лідери наголошували, що об'єднання із Сербією можливе лише за умови надання широкої автономії. Після поразки австро-угорської армії в грудні 1914 році, суттєво змінили курс політичних партій. У квітні 1915 році відбулася таємна зустріч в місті Трієст представники з Гориці, Штирії, Крайни, Гориці та Хорватії-Славонії, підтримали ідею, яку надав лондонський комітет, південних слов'ян габсбурзької монархії з'єднати в автономну державу. [19,с.61]

6 жовтня в Загребі відбулося засідання Народного віча, до якого увійшли представники більшості політичних партій та депутати регіональних парламентів Хорватії, Боснії та Герцеговини, а також місцевих зборів Істрії, Далмації та Крайни. Віче оголосило себе головним представницьким органом сербів, хорватів та словенців, ставлячи за мету об'єднання всіх цих народів у межах їхніх етнічних територій. При цьому не бралися до уваги наявні державні чи адміністративні кордони. Задекларовано створення незалежної держави, що ґрунтуватиметься на принципах політичної та економічної демократії. Національним меншинам у новому державному утворенні гарантували право на вільний розвиток. У Далмації, Боснії і Герцеговині, Бачці, Банаті, Сремі та інших регіонах Австро-Угорщини почали формуватися сербські, хорватські, угорські й румунські національні комітети. [14]

Карл I оголосив 16 жовтня маніфест про перетворення монархії на федеративну державу. Однак це рішення вже не влаштовувало ні Австрію, ні Угорщину, ні південнослов'янські народи. Маніфест також не

підтримали Антанта та США. Президент Вудро Вільсон 18 жовтня заявив, що федералізація запізнилася, адже народи прагнуть повної незалежності. 19 жовтня Народне віче в Загребі оголосило себе єдиним законним представником південнослов'янських земель Австро-Угорщини. Проте як центральне Віче, так і місцеві комітети не поспішали перебирати всю владу й продовжували співпрацю з австро-угорською адміністрацією. Уряд Хорватії очолив колишній бан А. Михалевич, а генерал А. Саркотич залишався губернатором Боснії і Герцеговини. Габсбурги намагалися втримати контроль до останнього. Влада у Відні була безсилою перед революцією, оскільки не мала достатніх ресурсів для її придушення.

23 жовтня у Рієці вибухнуло повстання хорватських військових, яке проходило під національно-визвольними гаслами та було спрямоване проти монархії. До повстанців приєдналися жителі міста, які звільнили в'язнів із тюрем. На державних установах замість габсбурзьких прапорів із короною Святого Стефана підняли хорватські національні знамена. [15,с.102]

Проект постанови щодо розриву відносин із Габсбургами. Хорвато-сербська коаліція, яка раніше прагнула співпрацювати з угорцями, приєдналася до Народного Віча, що стало керівним органом новоствореної Держави Словенців, Хорватів і Сербів (Держави СХС). У Хорватському саборі було ухвалено рішення про відділення південнослов'янських земель від Австро-Угорської імперії. [22]

Сербська влада та Чорногорський Національний Комітет у Парижі виступали проти повернення короля Ніколи на престол. Тим часом сербські радикали та правлячі кола в Белграді активно просували ідею консолідації південнослов'янських земель під керівництвом Сербії. Зростаючий вплив Італії, відступ австро-угорських військ і посилення хаосу в регіоні спонукали Народне Віче замислитися над приєднанням

Держави СХС до Сербії. У середині листопада політична криза в країні загострилася. Після тривалих суперечок між представниками хорватсько-сербської коаліції Народне Віче ухвалило рішення про об'єднання Держави СХС із Сербією та Чорногорією. [19,с.61]

Положення Лондонської угоди було загальновідомим. Однак стратегічні цілі Сербії залишалися незмінними ще з довоєнних часів і передбачали, насамперед, об'єднання сербських етнічних територій. Основними пріоритетами були приєднання Боснії та Герцеговини, а також здобуття виходу до узбережжя Адріатичного моря. [22,с.178]

Крім того, якщо виникала відповідна нагода, сербське керівництво прагнуло включити до складу держави воєводину, яка перебувала під владою Австро-Угорської імперії. У підсумку Сербія після війни мала стати централізованою православною державою, керованою династією Карагеоргієвичів. У минулому сербська влада проявляла значний інтерес до співпраці, а іноді й до об'єднання з іншими південнослов'янськими народами. Перед початком війни саме сербські інтелектуали та студентська молодь найбільше підтримували ідею югославської єдності. Однак створення Югославії не було для Сербії життєво необхідним кроком: уряд країни мав повний контроль над компактною національною територією та користувався підтримкою впливових іноземних партнерів. [14,с.110]

Перші достовірні дані про намір Національного Віча об'єднати Державу СХС із Королівством Сербії та Чорногорії з'явилися 2 листопада 1918 року на сторінках газети Словенець. У публікації було наведено текст, яку Віче 31 жовтня того ж року надіслало урядам Антанти та США. У документі підкреслювалося, що Держава СХС готова до створення єдиного державного утворення разом із Сербією та Чорногорією. З цього моменту словенські видання почали поступово знайомити громадськість із

перспективами об'єднання, публікуючи офіційні рішення Віча. Водночас редакції утримувалися від активних коментарів та аналітичних оцінок. [16,с.150]

Корошець, будучи ключовою фігурою в загальнодержавній та словенській політиці, прагнув домогтися реалізації положень Корфської угоди та запровадження федеративного устрою в майбутній єдиній югославській державі. Він також докладав зусиль, щоб югославське питання було якнайшвидше вирішене на майбутній мирній конференції. 31 жовтня 1918 року Національний уряд офіційно визнав загребське Національне Віче як офіційний орган Держави словенців, хорватів і сербії.

Очільник Югославського комітету, Трумбич, прагнув заручитися підтримкою Національного віча у суперечці з урядом Сербії, який представляв Нікола Пашич. Основний предмет дискусії полягав у виборі форми державного устрою. Водночас Корошець, маючи мандат від Національного віча, вважав себе єдиним законним представником югославських народів Габсбурзької монархії на майбутніх мирних переговорах. Однак, оскільки Віче не було офіційно визнаним, він потребував зв'язків Трумбича, які той встановив під час війни. [7]

З цієї причини Корошець ініціював зустріч із Пашичем і Трумбичем через сербського посла в Берні Міленка Йовановича. На зустрічі він погодився із сербським баченням об'єднання югославських народів, підтримавши ідею, що спочатку слід створити державу, а вже потім вирішувати всі інші питання. Зрештою, Корошець визнав монархічну форму правління, фактично відмовившись від попередніх позицій Національного віча та Югославського комітету, за які тривалий час активно виступав.

Створення Держави СХС стало ключовим етапом у розвитку словенської державності. Держава СХС, за винятком Прекмур'я Бачки, Баната

Меджимур'я з Баром, які на той момент залишалися в межах угорської держави, включала всі югославські території Австо-Угорщини: Словенію, Хорватію, Боснію і Герцеговину та Воєводину.

Рішення про припинення всіх державних та правових зв'язків з Австро-Угорщиною міг ухвалити лише Хорватський сабор як носій історичного суверенітету Хорватії. Це й було зроблено 29 жовтня 1918 року, коли була створена перехідна Держава Словенців Хорватів і Сербів зі столицею в Загребі. Вона була під загрозою з боку Італії, яка, як переможець вимагала хорватське Адріатичне узбережжя. З іншого боку, з військом наступала переможна Сербія, займаючи союзню Чорногорію, Південну Угорщину і пропонуючи об'єднання в централізовану монархію з сербською династією Карагеоргієвичів.

У листопаді 1918 року основні європейські держави визнали Національне віче. Це зробили уряд Нідерландів, Національна рада Румунії, Національна рада Демократичної Республіки Угорщина, прем'єр-міністри Данії та Польщі, державний секретар закордонних справ Австрії, а також посольства США в Берні та Баварії у Відні, Апостольський нунцій у Відні та дипломатична місія Російської РФСР. Крім того, Держава СХС започаткувала дипломатичні зв'язки з урядами Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Австрії та Королівства Сербія.

Національне віче СХС та його Центральний Комітет в перші дні листопада 1918 року займалися вирішенням важливих державних питань, як свідчать документи, без попередніх узгоджень із владами Словенії в Любляні. Згодом Віче обмежило свої функції тільки питаннями зовнішньої політики, військових справ та правом на помилування. [8]

Важливу роль у діяльності Національного уряду відіграло ухвалення постанов та інших правових документів. На початку листопада 1918 року уряд висловив довіру Національному вічу та прийняв офіційну назву

«Національний уряд СХС у Любляні». Водночас він наполягав на рівноправному ставленні до себе та наголосив перед Національним вічем у Загребі, що словенців слід розглядати на тих самих умовах, що й хорватсько-славонський Національний уряд. [9]

Керівництво Держави СХС, на чолі з хорватом Свєтозаром Прибічевичем і словенцем Антоном Корошцем, погодилося на об'єднання, і 1 грудня 1918 року в Белграді проголосили Королівство Сербів, Хорватів і Словенців, але зі столицею в Белграді. Італія, як одна з держав-переможниць, у період з 1918 по 1924 рік відібрала у хорватів (і словенців Істру), найбільший хорватський порт Рієку, головне місто Далмації Задар і острови (Црес, Лошинь, Ластово тощо). [60]

Закріплення принципу єдності країни, згідно з яким вся територія королівства вважалася єдиним національним простором, призвело до низки важливих наслідків. Одним із найпомітніших стало те, що нова Конституція розірвала зв'язок із традиційною історичною автономією окремих регіонів, унеможлививши збереження адміністративних утворень, сформованих за національним або історичним принципом. Цей документ фактично скасував державний статус, який раніше мали Королівства Славонія, Хорватія, Далмація, Сербія та Чорногорія, а також позбавив словенців автономії, здобутої ними в межах Держави СХС. [1]

Установчі збори Королівство Сербів, Хорватів і Словенців. Скликана указом від 7 вересня 1920 року на 12 грудня 1920 року в столиці Белград. Чергові збори 28 червня 1921 року вирішили (перекладено на українську): «Конституція Сербів, Хорватів і Словенців:

РОЗДІЛ I. Загальні постанови.

Стаття 1. Конституційною формою правління держави сербів, хорватів і словенців є парламентська монархія під назвою Королівство сербів, хорватів і словенців.

Стаття 2. Державний герб Королівства являє собою зображення двоголового білого орла в польоті на червоному щиті. Над головами двоголового орла розміщена корона Королівства. На грудях орла розташований щит із зображенням сербського герба: білого хреста на червоному тлі...» [1]

До завершення реформи державного адміністративного устрою попередні регіональні органи влади були замінені провінційними управами, які очолювали королівські намісники. Їхнє призначення здійснював король за поданням міністра внутрішніх справ.

Намісники керували провінціями, спираючись на роботу керівників відділів, а їхня діяльність перебувала під безпосереднім наглядом міністра внутрішніх справ. У результаті національні органи влади втратили свою самостійність і фактично стали лише підрозділами одного з міністерств. [33,с.455]

Згідно з Конституцією, уряду відводилося чотири місяці для подання Національній скупщині законопроєкту щодо адміністративного поділу держави та організації її областей , а також про передачу наявних провінційних повноважень міністерствам і обласним управлінням. [3]

26 квітня 1922 року уряд Пашича ухвалив ці нормативні акти, внаслідок чого королівство було формально поділене на 33 адміністративно-територіальні області, кожна з яких налічувала не більше 800 тисяч жителів, очолював область великий жупан.

Постанова у якій йшлося про обласне управління підкреслювала посилення централізації влади. Керівництво кожною областю здійснював великий жупан, який відповідав за управління в таких сферах, як внутрішні справи, освіта, аграрна реформа, сільське господарство, будівництво, торгівля та промисловість, охорона здоров'я, соціальна політика, релігія, а також лісове господарство та видобуток корисних

копалин. Всі інші сфери, не згадані в Постанові, безпосередньо підпорядковувалися відповідним міністерствам.

Великий жупан діяв як офіційний представник уряду та перебував під контролем міністра внутрішніх справ і профільних міністерств. Одночасно уряд здійснював нагляд за його діяльністю та реалізацією принципів обласного самоврядування, гарантованих Конституцією. Фактично документ визначав роль великого жупана як посередника між центральною владою та областю, підкреслюючи його підзвітність уряду. [36]

Королівський уряд постійно відкладав вибори до обласних скупщин, які відбулися лише 23 січня 1927 року. Тому до цього часу самоврядування фактично не функціонувало, а управління зосереджувалося в руках великих жупанів, призначених королем. Конституція визначала Королівство як об'єднання трьох «племен» югославського народу, а не єдиної нації. Це лише загострювало політичну напругу, спричиняло націоналістичні суперечки та посилювало думку про сербське домінування. Хорвати відкрито виступали проти того, що вважали проявом великосербської гегемонії. [27,с.33]

18 березня 1923 року були призначені вибори до Національної скупщини Королівства СХС за умовами нової конституції. Це голосування відбувалося на основі виборчого закону, ухваленого в червні 1922 року. Загалом у королівстві змінилося ставлення між югославістськими та націоналістичними поглядами. Сербські радикали тепер були готові визнати існування Хорватії, проте в межах власного домінування, що зблизило їх із ХНСелП, яка користувалася підтримкою 90% хорватських виборців. [39,с.150]

Водночас Демократична партія, через свій централізм, втратила контроль над Національною скупщиною. Вибори 1923 року засвідчили зміни в

суспільних настроях, які все більше схилялися до захисту національних інтересів. Політичні сили почали об'єднуватися та відкидати ідею Сербського королівства. У результаті прагнення до створення єдиної югославської держави та спільної культури почало поступово згасати. Щодо самоідентифікації, лише близько 2% населення в будь-якому регіоні вважали себе «югославами», за винятком Боснії і Герцеговини, де цей показник сягав 5%.

Рухи, що дотримувалися ідеї територіального розширення та унітаризму, підтримували праворадикальні націоналістичні угруповання, зокрема Організація югославських націоналістів (Юрюна) і Югославська акція. Юрюна прагнула створити «Велику Югославію», що охоплювала б територію від Варни до Трієста та від Сегеда до Салонік. Одним із найрадикальніших проявів сербського націоналізму була організація «Сербська національна молодь», яка виступала проти конституції та пропагувала ідею домінування Сербії. У відповідь на зростання великосербських настроїв у 1922 році з'явилася Хорватська націоналістична організація, що відстоювала ідеї великохорватського сепаратизму та шовінізму. [21]

Прихильники федералізму, зосереджені переважно в Хорватії, протистояли унітаристським і шовіністичним тенденціям. Наприкінці 1921 року за ініціативи Хорватської селянської партії було створено Хорватський блок, до якого увійшли політичні сили, що вимагали перетворення Королівства СХС на федерацію. Програма цього блоку передбачала надання культурно-національної автономії для албанців, угорців, німців і мусульман. Комуністична партія виступала за право народів на самовизначення аж до можливого відокремлення, хоча загалом мала доволі скептичне ставлення до національного питання. Однак після переходу в підпілля у 1921 році КПЮ фактично втратила політичний

вплив і протягом 1920-х років майже не відігравала суттєвої ролі в політичному житті країни. [22]

На виборах 1927 року Хорватська селянська партія втратила вплив, а політична криза загострилася. Незалежна демократична партія розірвала союз із урядом і разом із ХСП створила Селянсько-демократичну коаліцію, що вимагала демократичних реформ та рівноправ'я регіонів.

Конфлікт із владою посилювався, а 20 червня 1928 року сербський націоналіст убив двох хорватських депутатів і смертельно поранив Степана Радича, що спричинило масові протести. Останній парламентський уряд під керівництвом Антона Корошця втратив контроль над ситуацією. [12, с 243]

Отже, Політичні передумови утворення Королівства Югославія були зумовлені складною міжнародною ситуацією та внутрішніми прагненнями південнослов'янських народів до об'єднання. Розпад Австро-Угорської імперії після Першої світової війни відкрив можливості для створення єдиної держави сербів, хорватів і словенців. Важливу роль у цьому процесі відіграла політика Сербії, яка прагнула об'єднати всі південнослов'янські землі під своєю владою. Однак це об'єднання мало суперечливий характер: існували розбіжності між федералістськими та централістськими поглядами, а також значні етнічні й релігійні відмінності між народами нового державного утворення. Попри це, під тиском зовнішніх і внутрішніх факторів 1 грудня 1918 року було проголошено Королівство сербів, хорватів і словенців (з 1929 року – Королівство Югославія), яке стало спробою реалізації ідеї єдиного південнослов'янського простору.

У січні 1929 року король звернувся до народу з промовою під назвою «Моєму дорогому народові! Всім сербам, хорватам і словенцям!»

Королівський маніфест моєму дорогому народу був опублікований у газеті Службі новині...(Перекладено на українську):

«Настав час, коли більше не повинно бути жодних посередників між народом і королем... Парламентські інститути, якими як політичним інструментом користувався мій блаженно спочилий батько, залишаються і моїм ідеалом... Але сліпі політичні пристрасті настільки зловживали парламентською системою, що вона стала перешкодою будь-якій корисній національній діяльності. Згода і навіть звичайні відносини між партіями та окремими людьми стали неможливими. Замість розвитку та втілення ідеї народної єдності парламентські вожді почали провокувати зіткнення та народну роз'єднаність... Мій святий обов'язок за будь-яку ціну зберегти народну єдність держави... Цей ідеал має стати найважливішим законом не тільки для мене, а й для кожного людини...» [4]

Одночасно з установленням диктатури було оприлюднено закон про королівську владу та вищу державну адміністрацію, що скасовував усі положення чинної конституції. Законодавчі функції передали новоствореній вищій законодавчій раді. Її активність підтверджує той факт, що лише за перший рік диктатури уряд розглянув 233 нові закони та нормативні акти. [51]

Владко Мачек, лідер Хорватсько селянської партії висловив задоволення переворотом, вважаючи, що він поклав край впливу сербської буржуазії на політичне життя країни. Він підкреслив: «Я цілком упевнений, що завдяки мудрості його величності короля ми зможемо реалізувати ідеал хорватського народу».

Тодор Стойков зазначає, що Мачек усвідомлював і говорив: «встановлення королівського абсолютизму не сприятиме компромісу з Хорватською селянською партією, а, навпаки, лише посилить національно-державний унітаризм. Це визначило його позицію, внаслідок чого він обрав тактику пасивного опору режиму. .» [50]

Позиції Зрадницької партії та соціал-демократів відрізнялися, оскільки останні позиціонували себе як опозицію до уряду. Водночас керівники та члени соціал-демократичної партії зберегли свої посади в державних установах після 6 січня 1929 року і не зазнали переслідувань. Кабінет Живковича намагався залучити соціалістів на свій бік, щоб послабити робітничий рух і використати реформістів у протистоянні з комуністами.

Після перевороту газета «Радничке новині» опублікувала матеріал, спрямований на дискредитацію Комуністичної партії Югославії. [21]

Комуністична партія Югославії (КПЮ) виявилася єдиною політичною силою, яка глибоко розкрила та засудила сутність встановленого диктаторського режиму. Ключовою фігурою в цьому процесі був секретар партії, Джуро Джакович, чия відданість ідеям боротьби з авторитарністю відіграла значну роль.

У січні 1929 року неподалік Загреба, у селі Грачані, відбулася важлива конференція Союзу комуністичної молоді (СКМ) Хорватії. Ця подія зібрала близько тридцяти делегатів, що свідчило про зростаючу активність молодіжного крила партії. Особливу увагу привернула присутність Джуро Джаковича, представника Центрального Комітету КПЮ, що підкреслювало важливість конференції для загальнопартійної стратегії. На цій конференції ключовим питанням стало визначення ролі та завдань молоді в умовах посилення диктатури. Учасники обговорили конкретні кроки та методи боротьби, які б відповідали реаліям того часу. Згодом для обговорення поточної політичної ситуації, особливо серед молоді. У своєму виступі Джуро Джакович акцентував увагу на необхідності чіткого визначення цілей та адаптації форм боротьби партії до нових, мінливих обставин. Він підкреслив, що ефективність опору залежить від здатності партії оперативно реагувати на виклики часу та знаходити нові шляхи до серця молоді, яка була рушійною силою змін. [11,с. 92]

Комуністи зіткнулися з неймовірно жорсткими реаліями. У січні 1929 року влада в Белграді створила спеціалізований державний суд, головною метою якого було переслідування комуністів. Судді, що підтримували монархію та фашизм, кидали за ґрати та відправляли на каторгу безліч відданих борців за права робітників. Лише протягом 1929 року у в'язницях Югославії загинуло 59 по 3 жовтня 1929 року Королівство сербів, хорватів і словенців отримало нову назву – Королівство Югославія. Цей крок символізував прагнення до національної та етнічної згуртованості всіх народів, що мешкали в країні. Концепцію «триєдиного народу» замінили ідеєю "об'єднаного слов'янства", яка й дала нову назву державі.

Розпочалися зміни в адміністративно-територіальному поділі, який існував за Видовданською конституцією. Країну поділили на дев'ять бановин – своєрідних земель, на чолі яких стояли бани, призначені королем. Дравська бановина охоплювала словенські території, Моравська та Дунайська – сербські, Приморська та Савська – хорватські, Врбаська, Дринська та Зетська бановини об'єднували землі Чорногорії, Боснії та Герцеговини, а Вардарська – македонські землі. [18,с. 293]

Адміністративна реформа 1931 року була спрямована на підтримку великосербської політики. Її головною метою було забезпечити домінування сербської більшості в прикордонних районах із Сербією. Ці нові адміністративно-територіальні одиниці проіснували в Югославії до 1941 року. літичних в'язнів, а понад 900 зазнали жорстокого поводження та тортур. [21]

Король Олександр використав Конституцію, прийняту 3 вересня 1931 року, щоб остаточно оформити подальший шлях розвитку Югославії. Він самостійно, без участі парламенту, затвердив цей основний закон, заклавши в нього основи югославського національного унітаризму та жорсткої централізації державної влади. Таким чином, він конституційно

закріпив свою концепцію єдиної югославської нації та централізованого управління країною.

Отже, У 1929 році Югославія переживала період політичної нестабільності та етнічних конфліктів, що спонукало короля Олександра I здійснити державний переворот, скасувати конституцію, розпустити парламент та запровадити надзвичайний стан, встановлюючи авторитарний режим. Країна була перетворена на унітарну державу з централізованою владою, поділена на 9 банатів, очолюваних призначеними королем банами. Король Олександр I став абсолютним правителем, зосередивши в своїх руках необмежену владу. Встановлення авторитарного режиму призвело до порушення прав і свобод громадян, зміцнення центральної влади, зменшення етнічних конфліктів та сприяло певному економічному розвитку.

Територія новоствореного Королівства сербів, хорватів і словенців (СХС) охоплювала землі Сербії (включаючи приєднану Вардарську Македонію), Хорватії, Словенії Чорногорії, Боснії та Герцеговини, Далмації, а також Воєводини. [59,с.27]

Нове державне утворення об'єднало регіони, що суттєво відрізнялися за своїм економічним станом, історичними традиціями та національними особливостями. Населення держави було надзвичайно різномірним за етнічним складом. Найбільшою етнічною групою були серби, які становили приблизно 41% від загальної кількості населення, що налічувало близько 12 мільйонів осіб. Хорвати складали близько 23%, словенці – 8,5%, македонці – 5%, а також значну частку становили «босняки» (слов'янське населення мусульманського віросповідання) – 6%, чорногорці – 1,6%, а також албанці, турки, угорці, євреї та інші національності, що разом налічували приблизно 14,5%.[11]

Перш ніж заглиблюватися в ці складні взаємини, доцільно звернутися до офіційних статистичних даних того часу, які наочно демонструють високий рівень релігійності населення в регіоні Югославії. Ці дані є відправною точкою для розуміння значення релігії в повсякденному житті та її потенційного впливу на політичні та соціальні процеси в державі.

Релігійний склад населення також був складним. Найбільшу релігійну групу становили православні віряни, їх кількість перевищувала 46% (переважно серби, чорногорці та македонці). Католики складали майже 39% (переважно хорвати та словенці), протестанти – близько 2% (головним чином німці), а мусульмани – 11% (босняки, албанці та турки). Юдеї становили близько 0,5% населення.

Населення СХС 1930-1934 за релігійною ознакою: православних в країні налічувалося найбільше- 6 785 501 (48,70%), протестантів 55 890 (0,4%), римо-католиків 5 217 847 (37,45), євреїв 68 405 (0,49%), уніати 44 671 (0,32%) інші та невідомі – 25 279 (0,18%). Югославія демонструвала високі показники релігійності. Православна церква зберігала вплив – у Чорногорії, Болгарії та Сербії, а католицька церква серед хорватів. [18,с 250]

Ключовим аспектом релігійного життя в новоствореному Королівстві сербів, хорватів і словенців (пізніше Югославії) була взаємодія між релігійними інститутами та державою. Питання щодо меж компетенції Церкви та держави, а також їхнього взаємного впливу, стало предметом численних дискусій та визначало багато аспектів релігійної практики та громадського життя.

Конституція Королівства сербів, хорватів і словенців гарантувала свободу віросповідання та совісті. Усі визнані релігії були рівні перед законом і мали право вільно проводити свої богослужіння.

Ця конституційна норма відображала прагнення до створення єдиної держави, де б поважалися релігійні відмінності різних народів, що входили до складу Королівства СХС. Однак, незважаючи на проголошену рівність, у міжвоєнний період існували певні напруження між різними релігійними громадами, особливо між православними та католиками, що відображало складну етно-конфесійну структуру країни. [15,с.101]

Отже, етнічні та релігійні чинники відіграють значну роль у формуванні політичної системи, впливаючи на структуру влади, політичну культуру та суспільні відносини. Вони можуть слугувати як об'єднавчим, так і дестабілізуючим фактором, сприяючи консолідації суспільства або, навпаки, провокуючи конфлікти. У деяких країнах етнічна й релігійна ідентичність визначає політичні партії та їхню програму, а також впливає на державну політику та законодавство. Отже, розуміння цих чинників є ключовим для ефективного управління та збереження стабільності в багатонаціональних і поліконфесійних суспільствах.

РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УРЯДІВ КОРОЛІВСТВА ЮГОСЛОВІЯ.

У країні панував жорсткий порядок, встановлений надзвичайним указом монарха, що називався «Захист держави». Цей указ повністю заборонив будь-яку політичну діяльність. Для розгляду справ, пов'язаних з політикою, було створено спеціальний державний суд. Місцеві органи управління були розпущені, а замість них призначено державних комісарів. Традиційний парламентський устрій був скасований. [21,с.135]

Закон про захист громадської безпеки та порядку в державі 1929 рік.
(перекладено на українську):

«Стаття 1. – Згідно з кримінальним кодексом, злочинами вважаються:

Створення, публікація, друк, розповсюдження літератури (книг, газет, плакатів, оголошень), що закликає до насильницьких дій проти уряду або становить загрозу суспільному спокою та безпеці. Це також стосується будь-якої форми пропаганди, усної чи письмової, спрямованої на зміну політичного або соціального устрою держави шляхом кримінальних дій, насильства чи тероризму.

Організація, підтримка або участь в об'єднаннях, що пропагують комуністичні, анархістські, терористичні ідеї або прагнуть незаконно захопити владу, а також будь-які дії, зазначені у попередньому пункті...»[4]

Цей закон має серйозні недоліки, які суперечать основним принципам демократії та правам людини. Закон фактично забороняє будь-яку критику уряду, називаючи її «підбурюванням до насильства». Це значно обмежує свободу висловлювання та думки, які є основою демократичного суспільства.

Нечітке формулювання «загроза громадському спокою чи безпеці суспільного порядку» може використовуватися для придушення будь-якого опору владі.

Заборона «пропаганди або переконання інших змінити політичний або соціальний устрій» також є надмірно широкою і може застосовуватися до мирних політичних дискусій. Загалом, цей закон дає можливість владі придушувати будь який опір, та критику, що є неприпустимим в демократичному суспільстві.

Влада монархії спиралася на дуже обмежене коло прихильників. Спроби розширити її підтримку шляхом створення проурядових партій, таких як Югославська радикально-селянська демократія або Югославська національна партія, виявилися марними. Ці партії не змогли залучити широкі верстви населення. Натомість, поліцейський режим досяг значних успіхів у придушенні національних та ліворадикальних рухів. Жорсткі репресії тимчасово паралізували їхню діяльність. Проте, важливо зазначити, що такі методи лише поглибили соціальне невдоволення та заклали підвалини для майбутніх конфліктів. Історія показує, що насильницьке придушення опозиції рідко призводить до довготривалої стабільності. Додатково можна зазначити, що вузька соціальна база

монархії та її залежність від репресивного апарату робили її вкрай вразливою до будь-яких серйозних потрясінь. [22,с.648]

Після прийняття нової Октройованої конституції для повернення до парламентської діяльності виникла потреба у відновленні партійної системи. Підготовчий етап створення єдиної загальнодержавної партії розпочався 15 грудня 1931 року. Офіційне заснування партії, спочатку названої Югославською Радикальною Селянською Демократією, відбулося 1 травня 1932 року, а 20 липня 1933 року її було перейменовано на Югославську Національну партію (ЮНП). Членство в цій новій партії відкривало шлях до легальної політичної діяльності, участі в Національній скупщині та доступу до владних структур. ЮНП була єдиною політичною силою, яка мала право діяти відкрито в першій половині 1930-х років в умовах монополії на політичну діяльність. [21,с.136]

Ключовим пунктом партійної програми було створення єдиної югославської нації та концентрація влади в центрі. У питанні організації держави партія прагнула довести до кінця процес об'єднання, щоб національна єдність та політична влада були реалізовані неупереджено та рівноправно в межах усієї держави. Звідси випливало, що партія підтримувала ідею єдиної держави з єдиним урядом, відповідальним перед єдиним загальнонаціональним законодавчим органом. Також ЮНП акцентувала увагу на тому, що серби, хорвати та словенці становлять єдину югославську спільноту, що проживає на безперервному географічному та етнічному просторі, об'єднану спільним корінням, мовою, постійними прагненнями, схожою історичною долею та досвідом, а також незмінним відчуттям єдності. Партія також підкреслювала, що Королівство Югославія повинно бути збудоване як єдина національна держава, де державна та національна єдність постійно зміцнюються єдиним основним законом, що діє на всій території королівства. [53,с.152]

На самому початку ери диктатури, крім інших законодавчих актів, було введено в дію два важливі закони: один, що вносив зміни до закону про місцеве самоврядування, та інший, що регулював діяльність преси. Перший закон призвів до розпуску всіх органів місцевої влади по всій країні, включаючи муніципальні ради та обласні збори разом з їхніми комітетами. Другий закон надав державі значний контроль над засобами масової інформації, що дозволило впливати на формування громадської думки. [54,с.6]

У міжвоєнний період, коли авторитарні режими домінували в Європі, вчинок Олександра був типовим явищем. У тогочасних політичних коментарях часто звучала думка, що його рішучий крок запобіг руйнуванню країни та забезпечив її подальше існування. Роберт Вільям Сітон-Ватсон писав, що, здавалося, «державна система зазнала краху, і люди сподівалися на монарха як на єдиний конституційний елемент, який ще не був дискредитований і міг розв'язати кризу».[55,с.7-8]

Процедура прийняття Октройованої конституції, встановлення політичного монополізму та репресивна політика змусили багатьох югославських політиків, що належали до різних політичних течій, вимагати повернення до конституційного парламентаризму.

Конституція Королівства Югославії, 3 вересня 1931 року (Октройована або Вереснева конституція), (перекладено на українську):

«Конституція закріпила ідею єдиної національної держави з централізованим управлінням. Король уособлював єдність народу та цілісність держави. Форма правління була визначена як спадкова конституційна монархія. Заборона на об'єднання за релігійними, етнічними або регіональними ознаками в політичних цілях, а також для занять спортом, практично виключала можливість відновлення політичних партій. Законодавча влада була представлена двопалатним Народним

представництвом, що складалося з Сенату та Народної скупщини. Король мав повноваження призначати кількість senatorів, рівну кількості обраних непрямим голосуванням. Завдяки створенню Сенату, король отримав можливість контролювати закони, які могли бути прийняті Народною скупщиною всупереч його волі...» [2]

Раніше ворогуючі політичні угруповання тепер об'єдналися навколо спільної мети – відновлення парламентського життя та виявили бажання працювати разом. Серед опозиціонерів особливо вирізнявся Светозар Прибічевич, який став однією з перших значущих жертв диктаторського режиму. За свою опозиційну діяльність він був спочатку засланий до містечка Брус у центральній Сербії, а потім емігрував за кордон. [29,с.520]

За часів диктатури в Югославії, будь-які спроби відкрито критикувати владу були фактично неможливими. Жорстка цензура, що панувала в пресі, надійно блокувала поширення опозиційних думок. Проте, хорватська опозиція, незважаючи на ризики, у 1931 році почала таємно видавати інформаційний бюлетень під назвою «Інформації». Цікаво, що словенське суспільство, на відміну від хорватського, не демонструвало публічного невдоволення, можливо, через те, що їхній представник, Корошець, став частиною урядової структури. Це може свідчити про неоднорідність реакції на диктатуру в різних регіонах країни.

У відповідь на королівську Октройовану Конституцію та нечесні вибори до скупщини, 7 листопада 1932 року в Загребі на таємній зустрічі хорватських опозиціонерів була прийнята перша в історії резолюція, яка засудила диктатуру короля Олександра та політику великосербської гегемонії в Югославії. Цей документ увійшов в історію як «Загребські пунктації». [47]

З шести пунктів, ключовими були вимоги про національну самостійність, демократичні засади державного управління та повернення до ситуації

1918 року, тобто до прийняття Відовданської Конституції, на рівень федеративного устрою Держави СХС. Хоча «пунктації» не пропонували конкретного плану державного перетворення Королівства, вони акцентували увагу на необхідності вирішення хорватського питання в межах об'єднаної держави, устрій якої мав базуватися на добровільній волі учасників, що унеможливлювало б чинюсь перевагу. «Загребські пунктації» стали потужним стимулом для інших опозиційних сил у критиці режиму, мали широкий вплив на югославське суспільство та закликали партії по всій країні до участі в боротьбі проти Октройованої Конституції. Опозиціонерів почали називати «пункташами».

30 грудня 1932 року керівництво колишньої Словенської народної партії сформулювало «Люблянські пунктації», які були оприлюднені наступного дня в трієстській газеті «Маленька». У Словенії цей документ поширювався таємно у формі листівок. «Люблянські пунктації» пропонували модель федеративного державного устрою, яка передбачала, на додаток до сербської та хорватської, створення словенської федеральної одиниці в Югославії та визнання словенської національної ідентичності, імені, прапора, фінансової автономії, політичних та культурних прав.[58,с.178]

Словенська декларація, що прозвучала у міжвоєнній Югославії, була однією з найбільш рішучих та чітких програм словенського національного руху. Її противники, особливо серед словенських лібералів, називали її сепаратистською та вимагали покарати її творців. Внаслідок цієї резолюції та її інтерпретації закордонними журналістами, ряд лідерів Словенської народної партії у 1933 році були звинувачені у підривній діяльності проти держави та засуджені до трьох років ув'язнення або інтернування. До них належали Франц Куловець, Антон Корошець, Антон Огрізек та Марко

Натлачен. Крім того, були арештовані та засуджені В. Мачек та інші хорватські лідери. [57,с.356]

Ув'язнення провідних діячів Словенської народної партії призвело до того, що партія більше не озвучувала свої автономістські прагнення. Заявляючи про непохитну підтримку Югославії, яку СНП, подібно до інших словенських політичних організацій, вважала необхідним та добровільним державним утворенням, окремі члени партії, схоже, почали пристосовуватися до правлячого режиму. Це може бути розцінено як вимушений крок для збереження хоч якогось впливу, або як свідчення того, що деякі члени партії вирішили піти на компроміс з владою. [56]

«Люблянські пунктації» викликали хвилю обурення серед ліберальних політиків, які вважали їх надзвичайно небезпечними. Вони засуджували цю програму як "божевільну ідею", що є "національним злочином". На їхній погляд, це була спроба розколоти Югославію на федеративні одиниці, що фактично створило б три окремі держави. Можна припустити, що ліберали вбачали в федералізації загрозу єдності країни та побоювалися посилення регіональних рухів.[16,с.226]

Політика централізації та встановлення диктатури королем Олександром I мала на меті зміцнити його владу та створити єдину югославську націю. Однак, це призвело до обмеження автономії регіонів, домінування сербів та дискримінації інших народів, що в результаті посилювало міжнаціональні протиріччя.

Адміністративна реформа Югославії 1929 року, ініційована королем Олександром I, стала радикальною зміною територіального поділу країни. Він прагнув створити єдину, монолітну державу, стерши національні відмінності. Югославія, як мозаїка з різних народів, постійно потерпала від внутрішніх конфліктів, зумовлених історичними, культурними та релігійними відмінностями між сербами, хорватами, словенцями та

іншими народами. Політична сцена була нестабільною, з частими урядовими кризами та зростанням екстремістських рухів. Король Олександр I, бачачи в цьому загрозу, вирішив, що тільки сильна центральна влада зможе об'єднати країну. Він фактично став одноосібним правителем, скасувавши стару конституцію та розпустивши парламент. Замість історичних регіонів країну поділили на 9 "бановин", кордони яких були проведені штучно, без урахування національного складу. Наслідки, на мою думку, були передбачувані. З одного боку, король дійсно зміцнив свою владу. Але з іншого, це лише підлило масла у вогонь національних конфліктів. Люди не хотіли відмовлятися від своєї ідентичності. Сербби, як найчисельніший народ, отримали більше впливу, що викликало обурення інших. Замість стабільності, країна занурилася в ще більшу нестабільність, яка, врешті-решт, призвела до її розпаду. На мою думку, ця реформа була помилкою. Не можна силою змусити людей забути про свою історію та культуру. Справжня єдність можлива лише на основі поваги до різноманіття. [10,с.213-246]

Спираючись на державний та національний унітаризм, король скасував поділ країни на області та племена. Пашич обстоював концепцію збереження сербської назви, на відміну від короля Олександра, який політико-бюрократичне домінування сербського міського класу реалізовував у югославській формі та під югославським прапором. Бановини отримали назви від річок, за винятком Приморської: Дунайська, з центром у Нові-Саді; Савська, з центром у Загребі; Врбаська, з центром у Баня-Луці; Дринська, з центром у Сараєво; Зетська, з центром у Цетиньє; Вардарська, з центром у Скоп'є; Моравська, з центром у Ніші; Приморська, з центром у Спліті; Дравська, з центром у Любляні.

Дринська бановина охоплювала частини Боснії та Герцеговини та західні райони Сербії; Дунайська – Банат, Бачку та Баранью, з північними

районами Сербії та східними частинами Славонії; Приморська, крім частин Далмації, південно-західні райони Боснії та Герцеговини; Зетська – південні райони Далмації, південно-східні райони Боснії та Герцеговини, всю Чорногорію, Косово та Метохію, частини Санджака. [41,с.209]

При запровадженні поділу на бановини влада аргументувала це необхідністю руйнування історичних регіонів, оптимізацією адміністративного управління, покращенням транспортного сполучення та формуванням більших територіальних одиниць згідно з економічними критеріями. У 1929 році національно-історична структура держави була зруйнована, і країну поділили на десять територіально-адміністративних областей. Проте, повністю ігнорувати історичні кордони виявилось неможливим (наприклад, у випадку Словенії та Македонії). Ядром Зетської бановини стала Чорногорія, яка розглядалася як традиційно сербська територія, але влада не могла не враховувати глибоко вкорінене почуття давньої державної традиції та автономії у свідомості чорногорців. Македонія сприймалася як "Південна Сербія", і до неї були приєднані райони з півдня Сербії. [64,с.40]

Хорвати отримали лише дві бановини, словенці – одну, а мусульмани не мали жодного представництва. Ключові посади в уряді займали переважно серби з Сербії, а також незначна кількість словенців. Хорвати були представлені непропорційно, а мусульмани опинилися в найгіршому становищі, ставши фактично громадянами другого сорту. Ця політика викликала невдоволення серед хорватів і мусульман, які відчували себе дискримінованими. Хорвати вимагали більшої автономії, а мусульмани – рівних прав з іншими народами. Це невдоволення стало однією з причин розпаду Югославії в 1990-х роках. [16,с.256]

Місцеві жителі Словенії вирішили створити власний алфавітний довідник цієї бановини, який став найбільш повним серед усіх подібних видань по

інших регіонах Югославії. Цей довідник є цінним джерелом для вивчення наслідків адміністративної реформи, зокрема об'єднання муніципалітетів. Він містить схематичні карти районів, що слугують наочними додатками до тексту.

Адміністративно-територіальна реформа 1929 року мала на меті централізацію влади в Югославії, але призвела до посилення домінування сербів та загострення міжнаціональних протиріч, заклавши основу для майбутніх конфліктів. У 1929 році, в рамках прагнення до формування єдиної південнослов'янської ідентичності, Королівство сербів, хорватів і словенців отримало назву Югославія. Словенці та хорвати виступали проти цієї концепції, оскільки вона передбачала розмивання їхніх національних особливостей. Серби ж прагнули до створення монолітної держави, де всі сербські землі були б об'єднані. Протиріччя між сербським, словенським та хорватським керівництвом щодо розвитку держави призвели до кризи самоідентифікації. Зокрема, під час Другої світової війни утворення НДХ стало черговим етапом хорватського національного руху, що супроводжувався «етнічними чистками» проти сербів та боснійських мусульман. Також боснійці, косовські албанці, македонці та чорногорці почали заявляти про свою окремішність та право на незалежність. [20,с.2]

Процес формування ідентичності відбувався на тлі складних міжнаціональних відносин в регіоні. Серби, як домінуюча нація в Югославії, прагнули до централізації влади, що викликало невдоволення хорватів, словенців та інших національних меншин. Хорвати, що мали сильне відчуття власної національної ідентичності, вимагали автономії та рівноправності. Словенці, хоча і менш активно, також прагнули зберегти свою культурну та мовну самобутність. Інші національні групи, такі як мусульмани, македонці та чорногорці, також відчували себе

маргіналізованими та прагнули до визнання своїх прав. Це призвело до зростання міжнаціональної напруженості та конфліктів, які зрештою призвели до розпаду Югославії. [37,с.16]

У той час, як відомі політичні діячі перебували за ґратами в відносно стерпних умовах, їхні менш відомі прихильники стикалися з жорстокою реальністю тюремного життя, де смерть або нелюдські тортури були звичним явищем. Особливо важко доводилося представникам національних меншин, таким як македонці, албанці, хорвати, а також тим, кого підозрювали в симпатіях до комуністичної ідеології.

У прагненні врятуватися від переслідувань, багато політичних лідерів були змушені покинути країну. Ця вимушена еміграція призвела до втрати цілого покоління інтелектуалів та політичних активістів, що мало довготривалі наслідки для суспільства. Варто зазначити, що часто, навіть в умовах еміграції, ці люди продовжували свою боротьбу, створюючи опозиційні рухи та організації за кордоном.

Анте Павелич, контрверсійний діяч хорватської політичної сцени, який дотримувався радикальних правих поглядів і був членом Хорватської Партії Прав, у січні 1929 року залишив країну. За підтримки Муссоліні він заснував організацію «Усташа» (що означає "повстанці"), чий штаб розташовувався в Італії. Головною метою цього руху було досягнення незалежності Хорватії, навіть шляхом революції та насильницького повалення югославського уряду. Час від часу «Усташа» співпрацювала з IMRO, організацією, яка прагнула до подібних змін у Македонії. Обидва угруповання також отримували підтримку від Угорщини. Муссоліні використовував «Усташу» як інструмент тиску на Белград під час переговорів. Проте, коли виникла можливість досягти угоди з югославським урядом, він без вагань припинив свою підтримку хорватським емігрантам. [14,с.257]

Формування хорватської національної ідентичності, що розпочалося в другій половині XIX століття, досягло своєї кульмінації лише наприкінці XX століття, коли Хорватія здобула незалежність. Досліджуючи історичний розвиток хорватського народу, історик Тадей Смичиклас підкреслював унікальність хорватської ідентичності, яка поєднує слов'янське походження з впливом європейської культури. Він розглядав національну ідентичність як динамічний процес, що вимагає постійного розвитку та оновлення. Смичиклас стверджував, що хорвати сформували свою ідентичність завдяки створенню власної держави, розвитку звичаїв, прийняттю християнства та формуванню мови. Проте, втрата незалежності призвела до того, що подальший розвиток хорватської національної ідентичності відбувався під впливом європейських тенденцій. [37] Це створило певну напругу між прагненням зберегти унікальну хорватську культуру та необхідністю адаптуватися до загальноєвропейських процесів.

Уявлення про унікальність хорватської нації стало ключовим елементом для створення усташської ідеології незалежної держави. В основі цього націоналістичного руху лежала концепція, що нація є особливою політичною спільнотою, яка має виключне право на державну владу у власних кордонах. Звільнення Хорватії від «чужого гніту» та утворення «абсолютно вільної та самостійної держави» було визначено як першочергова мета організації в їхньому «Статуті». [20,с.4]

Основною рушійною силою усташського руху був радикальний націоналізм, що базувався на етнічній приналежності. Усташі вибудовували свою ідеологічну платформу на переконанні в унікальності хорватського народу, його особливому історичному призначенні та неповторній хорватській ідентичності. Вони прагнули до створення мононаціональної хорватської держави, яка б об'єднала всі землі, які вони вважали споконвічно хорватськими.

Ця ідея «чистої» хорватської нації, позбавленої будь-яких «чужих» елементів, стала основою для їхньої агресивної політики, спрямованої на вигнання або знищення нехорватського населення. Ця концепція, на жаль, привела до жахливих злочинів і трагедій, які назавжди заплямували історію Хорватії.

Ключовою ідеєю, що сформувала фундамент усташської доктрини державотворення, було твердження про віковічну безперервність хорватської держави. У їхньому програмному документі стверджувалося, що хорвати, оселившись на Балканах, одразу ж заснували власну державу з усіма необхідними атрибутами. Вони наполягали на тому, що ця держава існувала протягом століть, аж до кінця Першої світової війни. Лідер усташів, Анте Павеліч, у своїх працях наголошував на неприйнятті Югославії хорватами, стверджуючи, що вона була створена проти їхньої волі. У його зверненні до хорватського народу в 1940 році, створення незалежної хорватської держави було проголошено найвищою метою, до якої мали прагнути всі хорвати. З самого початку своєї діяльності усташі зосередилися на питанні об'єднання хорватських територій. У першій половині 1930-х років Анте Павеліч неодноразово заявляв не лише про право хорватів на незалежність, а й активно обґрунтовував їхні претензії на значні території на Балканах. У 1932 році, в одному з перших випусків газети «Ustaša», Павеліч писав, що усташі борються за включення до складу хорватської держави Далмації, Срему та Герцег-Босни, а в праці «Хорватське питання» він стверджував, що до турецького вторгнення, за часів національної династії та особистої унії з Угорщиною, Хорватія простягалася від річок Мура, Драва та Дунай на півночі до річки Дрина.

Способи, за допомогою яких усташі планували досягти своїх цілей, мали схожість з українськими методами. Їхній лідер, Анте Павеліч, відкрито заявляв: «Зброя – ось ті інструменти, які повинні повернути селянам їхні

землі, робітникам – засоби для існування, а Хорватії – свободу». Він також стверджував, що революціонер повинен бути жорстоким і безжальним, не знаючи милосердя чи прощення, оскільки це його обов'язок. Варто відзначити, що подібні радикальні методи боротьби, на жаль, були поширені серед багатьох національно-визвольних рухів того часу. Історичний контекст міжвоєнного періоду, з його нестабільністю та політичною напругою, сприяв радикалізації суспільства та виникненню екстремістських ідеологій. [33,с.86]

Дослідник В. Віперман, аналізуючи європейський фашизм, стверджував, що усташі, з їхніми утопічними та реакційними цілями, а також рішучим прагненням до руйнування, нагадують німецький радикальний фашизм. Однак, вони також мали суттєві відмінності. Зокрема, їхня ідеологія не містила антикапіталістичних елементів, а антикомуністичний аспект був відносно слабким. Формування, соціальна структура та діяльність усташів були зумовлені не стільки класовою боротьбою, скільки національним протистоянням. Саме ця риса відрізняла їх від типових фашистських рухів в Італії, Австрії та Угорщині. Їхні національно-релігійні погляди більше наближалися до румунської «Залізної гвардії». Додатково можна зазначити, що усташі, на відміну від класичних фашистських рухів, робили значний акцент на релігійній складовій, що відіграло важливу роль у мобілізації їхніх прихильників. Також, їхня діяльність була тісно пов'язана з конкретними історичними обставинами на Балканах, зокрема, з розпадом Австро-Угорщини та формуванням Югославії. [13,с.121]

Централізація влади в Белграді та домінування сербських політичних еліт викликали невдоволення хорватів і словенців, які прагнули до більшої автономії та захисту своїх національних інтересів. Радикальні націоналістичні рухи, такі як усташі, посилили напруженість і вдалися до терористичних актів, спрямованих проти сербів. Національна політика

урядів Королівства Югославія була позначена серією помилок і прорахунків, які призвели до ескалації міжнаціональних конфліктів. Нездатність до діалогу та компромісу, а також небажання враховувати інтереси всіх етнічних груп, призвели до того, що Королівство Югославія так і не змогло стати справді єдиною та стабільною державою.

РОЗДІЛ 3. ПРОТИДІЯ НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УРЯДІВ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ.

Десятиліття між 1929 та 1940 роками стало часом глибокої кризи для Югославії. Політика централізації, яку наполегливо проводив белградський уряд, поглибила розбіжності між різними національними групами, що входили до складу держави. Прагнення до збереження національної ідентичності та автономії призвело до активної протидії цій політиці.

Політична нестабільність того часу була значною мірою обумовлена ескалацією сербсько-хорватського конфлікту, який виник через глибокі міжнаціональні розбіжності. Ці розбіжності відображали різноманітні історичні та релігійні традиції, а також економічну та соціальну нерівність, що існувала в Югославії. Незважаючи на десятиріччя, що минуло після об'єднання країни та прийняття Відовданської конституції

1921 року, яка надала владу династії Карагеоргієвичів та сербській буржуазії, регіональні відмінності в розвитку продовжували існувати. Хорватія та Словенія мали перевагу в економічному розвитку над Сербією, яка, як домінуюча сила в багатонаціональній державі, прагнула подолати відставання шляхом експансії та колонізації приєднаних територій. [25,с.214]

У межах Югославського королівства діяло безліч об'єднань, що прагнули зберегти єдність держави. З початку 1920-х років у Королівстві сербів, хорватів і словенців існували різні організації, які використовували термін «четник» у своїх назвах і ставили за головну мету збереження неподільності країни. До їх складу входили не лише ветерани попередніх війн, але й нові учасники. Хоча більшість четників були сербами, до їхніх лав також входили представники інших національностей. [34,с.640]

За часів диктатури Олександра країна потонула в насильстві та репресіях. Багато відомих опозиційних політиків стали жертвами переслідувань, арештів і вбивств. У 1929 році Светозар Прібічевич був ув'язнений навесні, а Владко Мачек – наприкінці року. Інші члени Хорватської селянської партії також були затримані. Багато опозиціонерів втекли за кордон, щоб уникнути переслідувань. Вони продовжували свою діяльність в еміграції, намагаючись налагодити зв'язки з міжнародною ареною, щоб донести до світу інформацію про події та насильство в Королівстві сербів, хорватів і словенців.

Вбивство Мілана Шуффлая, відомого інтелектуала та члена Хорватської партії права, стало яскравим прикладом жорстокості режиму на початку диктатури. У лютому 1931 року Шуффлай був атакований у центрі Загреба і загинув від ударів по голові. Цей злочин викликав широкий резонанс у європейських та американських засобах масової інформації. Виконавцями цього акту насильства були члени провладних громадських організацій,

створених після встановлення диктатури, чиєю основною метою було забезпечення безпеки держави. [25,с.218]

Як уже згадувалося вище, у той час зародився рух усташів, організація прагнула повалення Королівства Югославії. З 1929 року, перебуваючи в еміграції, Анте Павелич (відомий як Поглавник) організував Устаський рух, метою якого було повалення Югославського королівства. Ця організація, відома як Усташі – хорватська революційна організація (УХРО), прагнула вирішити хорватське питання шляхом створення незалежної держави. У 1932 році УХРО здійснила свою найвідомішу акцію – збройний напад на жандармерію в селі Брушани, що в Ліці. Цей інцидент, відомий як Велебітське або Ліцьке повстання. [33]

За своїми масштабами та тривалістю ця подія не відповідала критеріям справжнього "повстання", а з військової точки зору мала скоріше символічне значення. За словами Шиме Балена, це була "невдала спроба італійсько-усташської імпровізації", проте для організаторів головним був пропагандистський та політичний вплив. У рекламній публікації про Анте Павелича, виданій у Загребі 12 квітня 1941 року, зазначалося: "Відоме ліцьке повстання, хоч і було невеликим, але успішним маневром усташського війська, спричинило занепокоєння майже половини колишньої югославської IV Армійської області".

Реакція влади Королівства Югославія, де на той час діяла Шестосічнева диктатура, була типовою: масові затримання та фізичне насильство. Жандармерія ретельно «прочісувала» райони Ліки та прибережної зони Подвелебіття, конфіскуючи зброю та заарештовуючи осіб, підозрюваних у її транспортуванні. Оскільки влада не мала чіткого уявлення про справжні розміри усташської акції, застосовані заходи виявилися надмірно широкими та жорсткими. Багато невинних людей було затримано та піддано жорстокому поводженню з боку жандармів, а під час обшуків

території місцевому населенню було завдано значних матеріальних збитків. Коли Анте Павелич-старший, який на той момент обіймав посаду голови Скупщини, поскаржився королю Александру на те, що жандармерія катуваннями зробила інвалідами на все життя понад 250 невинних осіб, король із здивуванням запитав, чи справді жандарми вдаються до насильства, і порадив звернутися до Жики Лазича, тогочасного міністра внутрішніх справ. Після цього Павелич покинув короля, з яким більше не зустрічався, і його більше не було обрано головою Скупщини. [41,с.182]

Після провалу акції більшість її організаторів знайшли притулок у Задарі, скориставшись протекцією італійської влади. Лише незначну кількість учасників було схоплено та притягнуто до відповідальності через ув'язнення. Серед затриманих особливо виділявся Юцо Рукавина, якому спочатку було присуджено найвищу міру покарання – смертну кару, але згодом її замінили на довічне позбавлення волі. Цей факт свідчить про певну вибірковість у покаранні або, можливо, про політичні домовленості, що вплинули на остаточне рішення щодо його долі. [49,с.47]

22 грудня 1904 року в Хорватії було створено політичну організацію, яка згодом стала відомою як Хорватська селянська партія (ХСП). Спочатку вона мала назву Хорватська народна селянська партія (ХНСП), але з часом змінювала свою назву, спочатку на Хорватську республіканську селянську партію (ХРСП) у 1920 році, а потім на ХСП у 1925 році. Її засновниками були брати Антун і Степан Радичі, причому Степан Радич очолював партію з моменту її створення до своєї смерті.

Ідеологічна основа партії базувалася на принципах, сформульованих братами Радичами, які включали моральні цінності, віру, мир і чесність, а також прагнення до свободи, справедливості та прогресу. Проте, партія була гнучкою у своїй політичній стратегії, адаптуючись до мінливих

політичних обставин. На початковому етапі свого існування партія вважала, що хорватська державність може бути досягнута в рамках Австро-Угорської імперії шляхом трансформації дуалістичної системи в тріалістичну. Це передбачало створення федерації, в якій Хорватія та інші слов'янські землі мали б рівноправний статус поряд з Австрією та Угорщиною. Однак, напередодні та під час Першої світової війни, позиція партії щодо Австрії змінилася. ХСП почала виступати за створення хорватської держави в рамках південнослов'янської спільноти, але поза межами Австро-Угорської імперії. Після трагічного інциденту в Народних зборах у Белграді, який призвів до смерті Степана Радича у 1928 році, кермо влади в Хорватській селянській партії (ХСП) перейшло до Владко Мачека. Цей період ознаменувався зміною політичного ландшафту, оскільки 6 січня 1929 року в країні було встановлено авторитарний режим, що спричинило заборону діяльності ХСП. [63]

Ще у 1923 після виборів до парламенту в році, лідер Сербської народної партії (СНП) встановив постійний зв'язок з діячами Народної радикальної партії (НРП), зокрема з Велимиром Вукічевичем. Їхня співпраця стала ще тіснішою після важливої політичної події: 4 липня 1925 року голови двох найбільших партій – сербської (НРП) та хорватської (Хорватська селянська партія) – Нікола Пашич та Степан Радич уклали угоду, відому як "угода Пашича-Радича". Ця угода кардинально змінила політичну ситуацію в Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС). [43]

Згідно з цією домовленістю, Радич змінив назву своєї партії на Хорватську селянську партію (ХСП) і визнав законність Відовданської Конституції та королівської династії Карагеоргієвичів. У відповідь на це, Корошець, як лідер опозиційного парламентського об'єднання "Блок національної згоди та селянської демократії", до якого також входила

ХСП, відкинув політичний союз Пашича-Радича, звинувативши їх у нечесності та лицемірстві. [44]

Критика авторитарного режиму в Югославії не знаходила відкритого вираження. Преса була під жорстким контролем цензури, що обмежувало свободу слова. Хорватська опозиція, незважаючи на це, у 1931 році почала поширювати підпільний інформаційний бюлетень "Інформації", щоб доносити правду до людей. Словенське суспільство, на відміну від хорватського, не демонструвало публічного невдоволення, оскільки їхній лідер, Корошець, увійшов до складу уряду. Це рішення породило складне питання для словенців: як зберегти власні національні інтереси в умовах централізованої влади Югославії. Це питання визначило характер відносин між словенцями та Югославією в останнє десятиліття перед Другою світовою війною.

«Октройована конституція» не поклала край диктаторському режиму. Виборцям запропонували єдиний список кандидатів, затверджений королем, позбавивши опозицію можливості висувати своїх представників. Відкрите голосування, яке викликало страх у населення перед репресіями, також підкреслювало недемократичний характер виборів. Ці вибори супроводжувалися насильством та тиском на виборців, і в Хорватії явка була надзвичайно низькою. Очікувано, перемогу здобув список, очолюваний Петром Живковичем, близьким соратником короля Олександра I. У парламенті була створена партія Югославська радикально-селянська демократія (JRSD), яка повністю підтримувала політику короля. [63,с.41-42]

У Соціально-демократичній спілці (SDS) виникли розбіжності щодо диктаторського режиму. Частина членів підтримувала абсолютизм, централізацію та унітаризм, тоді як інші, зокрема Светозар Прібічевич, виступали за продовження співпраці з Хорватською селянською партією

(HSS). Владко Мачек, усвідомлюючи загрозу повної підтримки режиму Олександра з боку SDS, вирішив змінити свою політику. У листопаді 1932 року HSS разом з Хорватською партією права (HSP) опублікували «Загребські пунктуації», в яких засудили диктатуру Олександра та висунули вимоги організації держави на принципах федералізму.

Прийняття «Загребських пунктуацій» спонукало й інші партії в країні, які виступали проти диктатури, до подібних дій. Відповідно, незабаром були прийняті «Сараєвські» та «Люблянські пунктуації». Крім того, Хорватська партія права (HSP) виступала за найбільш радикальне вирішення цієї кризи, а саме за створення самостійної та незалежної хорватської держави шляхом революції. У наступні роки з цього ідейного підґрунтя Хорватської партії права виникнуть конкретні революційні дії усташської еміграції, спрямовані на насильницьке повалення Королівства Югославії. Загалом, диктаторський режим короля Олександра I. насправді не мав багато прихильників. У Хорватії прихильниками режиму були лише ті політики, близькі до короля, банківські службовці та деякі інтелектуали, але з роками й вони перестали підтримувати королівський терор. [42,с.64]

Як вже зазначалося, Хорватська селянська партія (HSS) під керівництвом доктора Владко Мачека після встановлення диктатури обрала тактику очікування, сподіваючись, що режим сам себе вичерпає. І їхні розрахунки виявилися правильними, оскільки на початку 1934 року король Олександр I. спробував схилити Мачека до співпраці, запропонувавши йому вигідні умови. Однак Мачек відмовився від негайної угоди, заявивши, що хорватське питання є для нього пріоритетним і він не готовий йти на компроміси. Існують думки, що король Олександр I. дійсно був налаштований на врегулювання хорватського питання. [50,с.21-22]

На тлі політичної нестабільності в Югославії наприкінці XX століття, коли національні рухи набирали обертів, організація ВМРО (Внутрішня

Македонська Революційна Організація) виступала за відокремлення Македонії від Югославської федерації. Їхня діяльність була зосереджена на досягненні незалежності регіону, що відображало зростання націоналістичних настроїв серед македонського населення. Одночасно, підпільна Комуністична партія Югославії (КПЮ) також активно діяла, закликаючи до збройного опору проти авторитарного режиму. Їхні методи боротьби включали таємну агітацію, організацію протестів і навіть підготовку до збройного повстання.

Реагуючи на зростаючу опозицію та сепаратистські рухи, уряд Югославії застосовував жорсткі заходи. Репресії включали арешти, ув'язнення, тортури та інші форми насильства проти опозиціонерів і прихильників незалежності. Ці дії лише посилили конфлікт і сприяли подальшій ескалації напруги в регіоні. ВМРО (Внутрішня Македонська Революційна Організація) – політична партія в Північній Македонії. Її історія тісно пов'язана з боротьбою за незалежність Македонії від Османської імперії на початку ХХ століття. У сучасній Північній Македонії ВМРО-ДПМНЄ є однією з провідних політичних сил. [22,с.635]

У 1926 році відновила свою діяльність Організація народної оборони, що мала Центральний комітет. Очолював її воєвода Степа Степанович, а його заступником був Іван Рибар. Організація зосереджувалася на культурній роботі, спрямованій на зміцнення культурної та духовної єдності югославів. Вони обрали Видовдан як символ національного самопожертви. Серед організацій, що пропагували ідею "інтегрального югослав'янства", була Югославська радикальна селянська демократія, заснована в 1932 році. У 1933 році вона була перейменована на Югославську народну партію, а її членів називали «борбаші» за назвою газети «Борба». Її лідери, Светислав Ходжера та Йован Банянін, стверджували, що серби, хорвати та словенці є складовими частинами

єдиної «югославської нації». В рамках процесу об'єднання, наприкінці 1929 року колишні сербські, хорватські та словенські сокільські союзи (частини Югославського сокільського союзу) були злиті в Сокіл Королівства Югославії – єдине товариство, що займалося фізичним і моральним вихованням. Сокіл мав численні відділення в різних населених пунктах, і його членів закликали служити виключно югославській ідеї. У відповідь на це Католицька церква створила організацію Криж для об'єднання католиків, утворивши товариства Крижарів і Крижариць. Криж продовжив діяльність колишньої католицької організації Орлів з 1930 року. [34,с.640]

Національна єдність та єдина держава розглядалися членами Югославської національної партії як фундаментальний принцип національного життя. Вони наполягали на тому, що необхідно повністю усунути будь-які відмінності між різними частинами країни та утвердити єдиний курс у всіх сферах суспільного життя. Щодо внутрішньої організації Югославії, ЮНП виступала за жорстку державну політику, спрямовану на боротьбу з будь-якими формами сепаратизму, племінних та партійних зв'язків. [31,с.267-301]

Після встановлення диктаторського режиму в січні 1929 року, уряд активно працював над формуванням різноманітних організацій, товариств та об'єднань, які б підтримували ідею об'єднання всіх південнослов'янських народів в єдину націю. Особливий акцент робився на регіонах, де проживали національні меншини, які не бажали відмовлятися від своєї ідентичності та приймати нав'язану югославську ідеологію. Так виникли такі організації, як «Югославська акція», «Союз слов'янських вояків» та інші, а «Народна оборона» продовжувала поширювати ідеї єдиної югославської нації. У цей період активно створювалися та швидко зникали численні газети та журнали, які

займалися пропагандою ідеї єдиної югославської нації. З метою створення мережі таких організацій, які б стали опорою для нового політичного курсу, урядовці, такі як Петар Живкович, Федор Нікич (у Воєводині) та представники Самостійної демократичної партії в Словенії, разом з баном Душаном Сернецом, активно працювали над залученням членів Словенської народної партії, Сербської демократичної партії та Селянської партії.

Наприкінці 1929 року відбулося створення першої державної організації, що опікувалася фізичною культурою, а саме "Сокіл Королівства Югославії". Через два роки, у 1931-му, держава повністю взяла під свій контроль цю сферу, заснувавши Міністерство фізичного виховання народу. У цей період було сформовано низку спортивних об'єднань, таких як Югославський стрілецький, пожежний та скаутський союзи, а також єдиний Союз спортивних товариств, що охоплював різноманітні види спорту. [41,с.7]

Міністерство фізичного виховання народу здійснювало нагляд за діяльністю цих об'єднань, контролювало фізичне виховання молоді в освітніх закладах і видавало дозволи на створення та функціонування нових спортивних організацій. Усі прояви «сепаратизму» та «племінних» відмінностей у цій галузі були категорично заборонені.

Через авторитарний характер Югославської національної партії (ЮНП) та посилення політики централізації, в ліберальному середовищі з'явилися групи, що виступали за рівноправність словенців на основі їх національної самостійності. Більшість цих об'єднань виникла в першій половині 1930-х років, включаючи словенських прихильників Хорватської селянської партії (ХСелП) та Владко Мачека, «Спілку товариств селянської молоді» і демократичне крило словенського "Сокола". Інтелектуали ліберально-націоналістичного спрямування, які працювали в галузі науки та культури,

у 1932 році відкинули ідею єдиної югославської нації та об'єдналися навколо журналу "Сучасність".[16,с.47-50]Також у цей період сформувалася незалежна національно-демократична група. Ці зміни були зумовлені поглядами відомих словенських ліберальних діячів міжвоєнного періоду, таких як Іван Приятель, Йосип Відмар і Лойзе Уде, які ще в 1920-х роках перейшли на позиції підтримки словенської національної ідентичності.

Різноманітні угруповання, що протистояли єдності сербської та південнослов'янської держав, об'єднали зусилля для усунення короля Олександра. Провідну роль у цьому зловісному плані відіграли усташі, очолювані Анте Павелічем, та Внутрішня македонська революційна організація (ВМРО) під керівництвом Івана Ванче Михайлова. Вони прагнули спровокувати хаос і розпад Югославії після смерті короля. 9 жовтня 1934 року король Олександр I Караджорджевич прибув до Марселя на борту військового корабля "Дубровник". [41,с.10]

Під час урочистого проїзду містом, коли король їхав у відкритому автомобілі разом із міністром закордонних справ Франції Луї Барту, терорист Владо Георгієв Черноземський (Величко Димитров Керін) здійснив смертельний напад. Черноземський, озброєний пістолетом, вискочив з натовпу та відкрив вогонь, смертельно поранивши короля Олександра та міністра Барту. Після загибелі монарха трон перейшов до його неповнолітнього сина Петра II, якому було лише одинадцять. Регентом став князь Павел, двоюрідний брат покійного короля, а прем'єр-міністром — Боголюб Євтич. Регент Павел не мав диктаторських замашок, симпатизував британській конституційній системі та головною метою ставив збереження єдності країни до повноліття нового короля.

Зростаюче невдоволення диктаторським режимом змусило владу до певних поступок. Було звільнено політичних в'язнів, включно з Мачеком,

та послаблено контроль поліції та цензури. Проте вибори залишалися під контролем чинної конституції. Опозиційні партії отримали більше можливостей для діяльності, а Хорватська Селянська партія об'єдналася з сербською опозицією для спільної участі у виборах. Попри фальсифікації та втручання поліції, на виборах 1935 року опозиція здобула 37,4% голосів, хоча представники Хорватської Селянської партії відмовилися від парламентських мандатів. [14,с.258]

У червні 1935 року було сформовано уряд Мілана Стоядиновича, який протримався понад три роки відносної політичної стабільності. Цензура послабилася, і було звільнено нову хвилю політв'язнів. Стоядинович створив проурядову Югославський Радикальний Союз, об'єднавши ключові сербські, словенські та боснійсько-мусульманські партії. Спроби порозумітися з хорватськими політиками виявилися безрезультатними через їхню вимогу федералізації Югославії та скасування конституції 1931 року.

Італійський уряд, намагаючись дистанціюватися від міжнародного тероризму, заарештував Анте Павелича, але відмовився видати його для судового процесу. У 1936 році Павеліч був звільнений. У Македонії посилився тиск на тих, хто виступав проти централізованої влади та підтримував ідею македонської автономії. Місце войовничих комітаджій зайняли освічені представники македонської інтелігенції, які працювали в державних установах або діяли поза ними. [34,с.645]

4 РОЗДІЛ. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІТИКУ КОРОЛІВСТВА ЮГОСЛАВІЯ.

Під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, Королівство Югославія поступово змінювало вектор своєї зовнішньої політики, відходячи від традиційних союзів. Король Олександр I, висловлюючи розчарування політикою Франції, почав налагоджувати контакти з Німеччиною ще у 1927 році. Цей процес значно активізувався у період з 1933 по 1934 роки. [30,с.133]

Підписання Лавальсько-Муссолінівського договору та формування Стрезького фронту у 1935 році стали ключовими моментами, що

підштовхнули югославський уряд до переоцінки своїх зовнішньополітичних пріоритетів. Ці події продемонстрували вразливість Югославії перед агресивними амбіціями Італії та нездатність Франції ефективно захистити її інтереси. У відповідь на зростаючу загрозу з боку Італії, Югославія почала шукати нових союзників та економічні можливості. З 1934 року спостерігається відновлення та розширення югославсько-німецьких економічних зв'язків. Цей процес особливо посилювався під час дії санкцій Ліги Націй проти Італії у 1935-1936 роках, коли Німеччина стала важливим торговим партнером для Югославії. [48,с.109]

Окрім економічних мотивів, югославські військові кола також розглядали можливість співпраці з німецькою армією у Дунайському регіоні. Це було зумовлено не лише італійською загрозою, але й відчуттям послаблення підтримки з боку Франції.

Додатково, на віддалення Югославії від Франції та зближенням з Німеччиною, вплинуло незадоволення югославської влади політикою Едварда Бенеша та Мілана Ходжі, які орієнтувалися на співпрацю з СРСР та Францією. Таким чином, Белград почав дистанціюватися від Праги. Ці зміни у зовнішній політиці Югославії відображали складну геополітичну ситуацію в Європі напередодні Другої світової війни, коли країна опинилася під тиском агресивних сусідів та змушена була шукати нові шляхи для забезпечення своєї безпеки. [45,с.129]

Дві обставини зіграли вирішальну роль у зміні зовнішньополітичного курсу Югославії. По-перше, зближення Франції з Італією під час їхнього конфлікту в Ефіопії в середині 1930-х років. По-друге, відмова Франції від активної оборонної політики на східних кордонах, що стала очевидною після того, як Німеччина відновила військову присутність у Рейнській області. Ці події викликали глибоке розчарування в Белграді, оскільки

стало зрозуміло, що Югославія не може розраховувати на французьку військову допомогу. [23]

Це стало точкою неповернення, що радикально змінило зовнішньополітичну стратегію Югославії. Країна відмовилася від активної участі в Дунайському регіоні та зосередилася на налагодженні відносин із сусідніми балканськими державами. Югославські військові кола дійшли висновку, що концепція колективної безпеки, яку просувала Франція, виявилася нежиттєздатною, поступившись місцем двостороннім угодам між Німеччиною та Італією. Вони також усвідомили, що Берлін і Рим скоординували свої дії та розділили сфери впливу на Балканах і в Дунайському регіоні.²⁵⁰ Офіційні особи намагалися приховати тривогу щодо розвитку ситуації. Принц Павло Караджорджевич, спільно з Міланом Стоядиновичем, почав реалізовувати нову зовнішню політику з 1937 року, використовуючи принцип "карт-бланш", сформульований Ніколою Пашичем, що означав гнучкість і адаптивність до мінливих обставин. [30,с.134]

Югославія прагнула дотримуватися нейтралітету, уникаючи участі в блоках великих держав, щоб мати можливість самостійно визначати свою політику, виходячи з національних інтересів та міжнародної обстановки. Аналізуючи досвід Бельгії та Польщі, які першими почали застосовувати новий підхід до зовнішньої політики, югославські дипломати та військові намагалися оцінити його ефективність у критичних ситуаціях протягом 1937–1939 років. Однак, обраний курс, особливо укладення угоди з Польщею, викликав занепокоєння серед союзників, зокрема Румунії. [6,с.803-804]

В югославських політичних, військових та дипломатичних колах переважала думка, що головним завданням є уникнення однозначного вибору між великими державами до того, як Італія визначиться зі своєю

позицією. Це було зумовлено бажанням не повторити помилки Сербії, яка підписала Лондонський договір 1915 року. Водночас, підкреслювалася суттєва відмінність між вираженою та обдуманною зовнішньою політикою Югославії та зовнішньополітичними рішеннями, нав'язаними Сербії в минулому. Провідні кола Югославії вважали, що наявність мільйонної армії може істотно вплинути на хід майбутнього збройного протистояння між великими державами, забезпечивши перевагу одній із сторін. Це, на їхню думку, дало б Югославії можливість диктувати умови на післявоєнних міжнародних переговорах. [46,с.123]

Дві ключові ініціативи короля Олександра, які вплинули на балканську політику, - це створення Балканської Антанти та налагодження зв'язків з Болгарією. Щоб поєднати ці дві стратегії, Євтич наполягав на встановленні обмеженого терміну дії для Балканської Антанти. Ці два підходи визначали можливі напрямки балканської зовнішньої політики Югославії. Перший підхід мав на меті об'єднати більшість країн регіону. Однак існували проблеми: сумніви щодо виконання Грецією військових зобов'язань, що ґрунтувалися на досвіді Сербії у 1915–1918 роках, а також скептичне ставлення до військової могутності Румунії та особисто до Тітулеску. З точки зору Югославії та Туреччини, Балканська Антанта мала базуватися на політичному та військовому співробітництві між Белградом та Анкарою. Стоядинович, турецький міністр закордонних справ Тевфік Рюшту Арас та заступник міністра закордонних справ Хюсейн Нугман Менеменджіоглу у 1936-1937 роках висловлювали спільну думку про необхідність збереження нейтралітету альянсу щодо блоків великих держав.

У політичних колах Белграда існували дві різні позиції щодо питання зближення та співпраці з Болгарією. Першу групу очолювали принц Павло, вищі військові чини та заступник міністра закордонних справ Іво

Андрич. Вони висловлювали сумніви щодо щирості намірів Софії, а принц-регент мав особисту неприязнь до царя Бориса III. Другу групу до лютого 1939 року очолював Мілан Стоядинович, а згодом - заступник міністра закордонних справ Мілоє Смілянич. Вони вважали за необхідне укладення угоди з Болгарією, відроджуючи ідеї Нінчича, Веліміра Вукичевича, Маринковича та короля Олександра щодо політичної співпраці та створення митного союзу. Мілан Стоядинович висловлював ідею інтеграції Югославії та Болгарії, що викликало протидію заступника міністра закордонних справ Владислава Мартинаца. Стоядинович діяв обережно та поступово. Спочатку він публічно пропагував концепцію зближення між двома країнами, виступаючи як представник югославських ротаріанців у Софії на початку 1930-х років. Згодом, у співпраці з Мартинацем, він намагався створити умови для прийняття мирного перегляду міжнародних угод у рамках Балканської Антанти. Югославське міністерство закордонних справ підтримало ініціативу Туреччини щодо зміни статусу проток у 1936 році, сподіваючись, що це створить прецедент для надання Болгарії доступу до Егейського моря. [38,с.117]

Укладання угоди про «вічну дружбу» між Югославією та Болгарією у 1937 році спричинило сумніви у подальших кроках югославської дипломатії серед держав, що входили до Балканської Антанти. Ця подія також стала початком процесу скасування військових обмежень, накладених Нейїським договором, що завершився у 1938 році. Спроби Туреччини анулювати згаданий пакт, шляхом залучення Болгарії до Балканської Антанти, виявилися безрезультатними. Мілан Стоядинович разом з болгарським прем'єр-міністром Георгієм Кьосеївановим обговорювали можливість створення двостороннього митного та військового союзу 31 жовтня 1938 року. Дії Стоядиновича посилили напругу у відносинах між Югославією та Туреччиною, Румунією та

Грецією, однак його усунення від влади 5 лютого 1939 року загальмувало процес зближення з Болгарією. Новий міністр закордонних справ, Олександр Цинцар-Маринкович, повернувся до політики співпраці з Балканською Антантою, керуючись інтересами Югославії.

З метою зміцнення зв'язків з Туреччиною, він провів заміну повноважного міністра в Анкарі, однак, не бажаючи псувати відносини з Болгарією. Це рішення відображало складну геополітичну ситуацію на Балканах, де Югославія намагалася балансувати між різними впливовими силами. З початком Другої світової війни, коли напруга в регіоні зросла, активність політики югославсько-болгарської співпраці була знижена, щоб не викликати негативну реакцію з боку держав Балканської Антанти. Югославія намагалася уникнути конфлікту з будь-якою з цих країн, щоб зберегти свою нейтральність. Цинцар-Маринкович продовжував надавати підтримку Софії, але лише в межах, що відповідали національним інтересам Югославії, уникаючи будь-яких дій, які могли б спровокувати конфлікт або погіршити відносини з іншими державами. [38]

Італійська військова інтервенція в Албанію у квітні 1939 року стала серйозним викликом для зовнішньої політики Югославії на Балканах. Ця подія не лише продемонструвала агресивні наміри однієї з великих держав щодо регіону, але й спричинила ланцюгову реакцію серед інших країн. Зокрема, Туреччина, усвідомлюючи зростаючу загрозу, вирішила зміцнити свої зв'язки з Францією та Великою Британією, уклавши відповідні угоди вже в травні того ж року. Це рішення Туреччини стало чітким сигналом про зміну геополітичної ситуації в регіоні та посилення напруженості. Югославія і Румунія висловили своє несхвалення щодо дій Туреччини, у відповідь на що принц Павло зайняв більш тверду позицію. [24,с.79]

Принц Павло, прагнучи зберегти нейтралітет, разом із Цинцар-Марковичем здійснював дипломатичні візити до ключових європейських

столиць – Берліна, Риму та Лондона – у весняно-літній період 1939 року. Напередодні глобального конфлікту Югославія виявилася єдиною державою в Балканській Антанті, яка наполегливо дотримувалася неприєднання до будь-яких військових блоків. Це сталося попри тиск з боку нацистської Німеччини та Італії, а також відмову від гарантій, запропонованих Францією та Великою Британією. Оскільки югославсько-румунська ініціатива щодо одностайного проголошення нейтралітету Балканською Антантою на початку Другої світової війни зазнала невдачі, Югославія хотіла уникнути втягнення в конфлікт, як і більшість європейських країн. Уряд проголосив свій нейтралітет 4 вересня. [38,с.120]

Переговори британців і французів з Римом стосовно їхнього вступу в бойові дії, а також пропозиції Франції Белграду про сприяння швидкому закінченню війни через невеликі поступки Італії у вересні, продемонстрували не тільки хиткість зобов'язань балканських держав, а й те, що французьке міністерство закордонних справ було готове продавати югославські території третім сторонам.

Щоб мати можливість налагодити тісніші зв'язки з західними державами, принц Павло сподівався на відкриття ними балканського фронту. Але восени 1939 року він був розчарований непрофесіоналізмом французьких офіцерів, які оцінювали можливість втілення плану. Хоча начальник Генерального штабу Душан Симович у листопаді 1939 року підтримував ідею створення балканського фронту, генерали Петар Пешич та Еміліо Беліч надали негативну оцінку боєздатності французької армії. У березні 1940 року було прийнято рішення припинити військову співпрацю з Францією та продовжити дотримуватися політики нейтралітету. Втручання Радянського Союзу до Польщі у вересні 1939 року викликало у Югославії почуття недовіри.

Напад Радянського Союзу на Фінляндію 30 листопада розколов Балканську Антанту, члени якої не змогли виробити єдину позицію. Югославський делегат в СРСР, прагнучи зберегти нейтралітет, все ж проголосував за резолюцію, що оголошувала СРСР агресором, щоб уникнути звинувачень у підтримці Москви. Такий маневр також відкрив шлях для двосторонніх переговорів, які Югославія планувала ще до війни. Після закінчення радянсько-фінської війни в березні 1940 року Югославія відновила дипломатичні та економічні відносини з СРСР.[26]

Після того, як Франція зазнала поразки в червні 1940 року, Югославія отримала нову підтримку для своєї зовнішньої політики, спрямованої на протистояння тиску з боку Німеччини та Італії. Стало очевидно, що Балканська Антанта мала ті ж недоліки, що й Мала Антанта, а саме: відсутність готовності країн-учасниць до спільної оборони у разі загрози з боку великої держави. Югославська зовнішня політика зосереджувалася на зниженні напруженості та відновленні відносин між Балканською Антантою та Болгарією. Укладення британсько-французько-турецького оборонного союзу в жовтні 1939 року викликало незадоволення Цинцар-Марковича, оскільки це знову створило ризик поширення війни в регіоні. [5,с.165-168]

Навіть під час останнього засідання Постійної ради Балканської Антанти в Белграді, що відбулося в лютому 1940 року, розбіжності та взаємна недовіра між її членами не зникли. Мілан Цинцар-Маринкович, тодішній прем'єр-міністр Югославії, відмовлявся взяти на себе зобов'язання щодо спільної оборони у випадку агресії великої держави проти будь-якої з країн-учасниць. Лише після особистої зустрічі принца Павла з міністрами закордонних справ Туреччини та Румунії, Шюкрю Сараджоглу та Грігоре Гафенку, було досягнуто компромісу щодо нових оборонних зобов'язань. Однак, стара неприязнь між Югославією та Туреччиною продовжувала

отруювати відносини. Водночас, на тлі зростаючої напруженості в регіоні, обговорювалася можливість територіальних поступок з боку Румунії на користь Болгарії, що викликало занепокоєння в Бухаресті. Ця ситуація демонструвала складність політичної гри на Балканах, де національні інтереси часто переважали над прагненням до регіональної єдності. [26,с.423-434]

У період італійсько-грецького конфлікту 1940-1941 років офіційний Белград заявив про свою нейтральну позицію. Однак, фактично, керівництво держави, зокрема князь Павло, надавало підтримку Афінам у вигляді військових ресурсів та матеріальної допомоги, одночасно блокуючи прохід італійських та німецьких військових сил через свою територію. Ключовим аспектом зовнішньої політики Югославії було збереження доступу до вільної зони в Салоніках, що вважалася стратегічно важливим морським транспортним вузлом. Дотримуючись заявленого нейтралітету, Белград відмовився від пропозиції, висунутої Великобританією. [38,с.123]

Провал перемовин між В'ячеславом Молотовим та Адольфом Гітлером у листопаді 1940 року кардинально змінив стратегічні плани Німеччини. Тепер пріоритетом стало швидке усунення Балканського фронту перед неминучим зіткненням з Радянським Союзом. Неузгодженість інтересів Югославії та Великої Британії в цьому регіоні підштовхнула Белград до налагодження контактів з Москвою. Проте, попри дипломатичні зусилля, конкретної військової підтримки від СРСР домогтися не вдалося. Водночас, тиск з боку Італії вдалося дещо послабити завдяки укладенню угоди з Угорщиною в грудні 1940 року. Однак, подальше просування німецьких військ через Румунію та Болгарію в напрямку Греції значно посилювало тиск на Югославію, вимагаючи від неї чіткого визначення своєї позиції. Після формального приєднання до Троїстого пакту 25 березня

1941 року, в країні відбувся державний переворот 27 березня, очолюваний генералом Душаном Симовичем. Новий уряд, призначивши Нінчича міністром закордонних справ, намагався зберегти статус невоюючої держави, але ці спроби виявилися безуспішними. Доля Королівства Югославія була вирішена Квітневою війною 1941 року. [31,с.120]

На початку 1941 року нейтральна Югославія опинилася в надзвичайно складній ситуації в умовах європейської війни. Після блискавичної окупації західних та центральних територій континенту німецькі війська готувалися до передислокації з Румунії до Болгарії з метою подальшого вторгнення до Греції. Коли на початку березня Болгарія офіційно приєдналася до держав Осі, Югославія фактично опинилася в оточенні ворожих сил.

У цій критичній обстановці югославський уряд після тривалих переговорів і внутрішніх коливань 25 березня підписав у Відні угоду про приєднання Югославії до Троїстого пакту. Цей крок забезпечив Німеччині безпеку її південного флангу, що мало стратегічне значення у світлі майбутнього запланованого наступу на Радянський Союз. Проте вже через два дні, 27 березня 1941 року, група військових офіцерів здійснила державний переворот, усунувши чинний уряд і регентську раду, заарештувавши міністрів. Вони проголосили короля Петра II повнолітнім і передали йому владні повноваження. Було сформовано новий уряд на чолі з генералом Душаном Симовичем. Населення країни масовими демонстраціями висловило підтримку цим змінам. Важливу роль у такому розвитку подій відіграла підтримка з боку уряду Великої Британії, яка на той момент була єдиною державою, що активно протистояла нацистській Німеччині. [61,с.24]

Дізнавшись про переворот у Югославії, Гітлер вирішив одночасно з Грецією атакувати й її, щоб запобігти створенню нового фронту. План

«Операція 25» передбачав удар на Белград з кількох напрямків, відрізаючи Македонію. У нападі мали брати участь німецькі, італійські та угорські війська (52 дивізії). Югославія та Греція опинилися сам на сам проти агресора, хоча в Греції були британські сили. Югославське командування розробило план оборони "Р-41", розмістивши 7 армій вздовж кордонів. 1-ша та 3-тя армії мали захищати Македонію та південну Сербію, інші армії прикривали північні та західні кордони. 4-та армія мала також створити партизанські загони у випадку прориву фронту. Головнокомандувачем став Душан Симович, йому допомагав воєвода Петар Бойович. На момент 27 березня югославська армія налічувала 600 тисяч солдатів і могла мобілізувати значно більше, але мобілізація почалася із запізненням. Новий прем'єр Симович намагався заспокоїти Гітлера, але той не чекав і напав на Югославію без оголошення війни. [62,с.24]

Після перевороту 27 березня до 6 квітня уряд та військове командування діяли неефективно. Мобілізація провалилася, на передовій було недостатньо військ, а план оборони був слабким. Єдності в країні не було, хорватські підрозділи масово здавалися німцям. Генерал Недич пізніше назвав 6 квітня "югославською ганьбою", визнаючи слабкість армії перед німецькою міццю. Героїзм окремих пілотів не змінив загальної картини. Німецьке бомбардування Белграда, оголошеного "відкритим містом", стало грубим порушенням міжнародного права та паралізувало країну, знищивши інфраструктуру та командування. Мобілізаційні плакати з'явилися із запізненням. Панувала повна дезорганізація, уряд не знав про просування німців і навіть про підписання капітуляції, більше дбаючи про власну евакуацію. Падіння Югославії було неминучим через внутрішні поділи, неготовність армії, запізнiлу мобілізацію та зраду хорватських офіцерів. Через хаос у командуванні війська діяли розрізнено. Армія була приголомшена швидкістю та силою німецького наступу. План оборони

кордонів був нереалістичним через брак ресурсів. Югославська держава та армія були розколоті. Єдиний значний опір було чинено італійцям в Албанії. [52,с.58]

Після завершення бойових дій Югославія була розчленована між державами Осі. Гітлер поклав основну відповідальність за розв'язання війни на сербів і поділив сербську територію на декілька окупаційних секторів. Хорватія здобула суверенітет, а її володіння простягалися від словенських земель до околиць Белграда, включаючи теперішню Хорватію (за винятком Барані), Боснію і Герцеговину та Сремську область. Словенію було розділено між Італією та Німеччиною (ця територія була під прямим німецьким контролем). Угорщина отримала Бараню, Бачку та Новий Сад, Болгарія – значну частину Македонії та південно-східні райони Сербії, а Італія – Косово та залишок Македонії, приєднавши їх до так званої Великої Албанії. Чорногорія опинилася під італійським протекторатом. З решти сербських земель було сформовано маріонеткову державу, підпорядковану німецькій військовій адміністрації та уряду Мілана Недича. Окупація Югославії тривала до осені 1944 року, коли югославські партизанські загони спільно з Червоною армією звільнили значну частину її території, проте деякі регіони залишалися під контролем окупантів до травня 1945 року. [28,с.22]

Отже, зовнішні сили відігравали значну роль у формуванні та зміні внутрішньої політики держави. Від міжвоєнних союзів та геополітичних протистоянь до розпаду комуністичного блоку, міжнародні відносини постійно впливали на національну єдність, етнічну напруженість та політичну стабільність Югославії. Зовнішні чинники то сприяли зближенню, то підсилювали розбіжності між народами королівства, зрештою, ставши однією з причин його розпаду.

ВИСНОВКИ:

Дипломна робота присвячена історичному контексту створення Королівства Югославія, є фундаментальним для розуміння складної та суперечливої історії цієї держави. Аналіз політичних передумов, що передували утворенню Королівства, особливостей його державного устрою в 1929 році та вирішальної ролі етнічного та релігійного чинників у формуванні політичної системи, дозволяє глибоко проникнути в сутність югославського експерименту та зрозуміти його подальшу долю.

Політичні передумови утворення Королівства Югославія сягають глибоко в історію південнослов'янських народів. Ідея об'єднання південних слов'ян під одним дахом виникла ще в XIX столітті, під впливом національного відродження та прагнення звільнитися від іноземного панування. Розпад Австро-Угорської імперії після Першої світової війни створив унікальну історичну можливість для реалізації цієї ідеї. Проте, об'єднання відбувалося в умовах складного геополітичного контексту, змагання великих держав за вплив на Балканах та внутрішніх розбіжностей між різними південнослов'янськими групами. Сербське королівство, що вийшло переможцем у війні, відіграло ключову роль у процесі об'єднання, що згодом стало джерелом напруги та конфліктів. Різні бачення майбутнього державного устрою, від федералізму до централізованої монархії, відображали глибокі розбіжності між політичними елітами та народами.

Особливості державного устрою Королівства Югославія в 1929 році стали наслідком політичної кризи та посилення авторитарних тенденцій. Державний переворот, здійснений королем Олександром I, ознаменував перехід до централізованої монархії та придушення демократичних інститутів. Скасування конституції, розпуск парламенту та запровадження прямого королівського правління мали на меті консолідувати владу та запобігти розпаду держави. Адміністративний поділ країни на бани, що не враховував історичні та етнічні кордони, був спрямований на послаблення регіональної ідентичності та створення єдиної «югославської» нації. Проте, така політика лише посилила невдоволення та спротив з боку різних етнічних груп, які відчували себе позбавленими політичних прав та можливості впливати на життя країни.

Роль етнічного та релігійного чинників у формуванні політичної системи Королівства Югославія була визначальною. Глибокі історичні, культурні

та релігійні відмінності між сербами, хорватами, словенцями, боснійцями, македонцями та іншими народами створювали складну мозаїку ідентичностей. Релігійні розколи між православними, католиками та мусульманами нашаровувалися на етнічні відмінності, посилюючи напругу та недовіру. Сербська домінація в політичному, військовому та економічному житті держави викликала невдоволення інших народів, які відчували себе другорядними та дискримінованими. Національні ідеології, що пропагували ідею власної державності, ставали все більш популярними, підриваючи основи югославської єдності. Аналіз історичного контексту створення Королівства Югославія показує, що держава була заснована на хиткому фундаменті. Недостатнє врахування історичних, культурних та національних особливостей різних народів, авторитарні методи правління та домінування однієї етнічної групи над іншими заклали основи для майбутніх конфліктів та трагедій. Створення Королівства Югославія стало не лише втіленням ідеї південнослов'янської єдності, але й ареною боротьби різних національних ідентичностей та політичних інтересів. Розуміння цього історичного контексту є ключем до розуміння подальшої історії Югославії, її розпаду та трагічних подій, що супроводжували цей процес. Вивчення цього періоду дозволяє зробити важливі висновки про необхідність поваги до культурного розмаїття, пошуку компромісів та побудови інклюзивних політичних інститутів при створенні багатонаціональних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Архівні джерела:

1.Lacroix-Riz A. Vatikan, Evropa i rajh: od Prvog svetskog rata do hladnog rata /Annie Lacroix-Riz. Beograd: Službeni glasnik, 2006. 647 s

<https://web.archive.org/web/20180516193049/http>

2.Октроисани устав, 3. септембар 1931.

<https://web.archive.org/web/20140313060149/http>

3. Trenta anni di vita e lotte del Partito comunista italiano: Come si costituì il Partito comunista italiano // Quaderni della Rinascita. Rim: Istituto Poligrafico dello Stato, 1952. 260 pg.

4. Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi 1929.
https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna_biblioteka/Zakon%20o%20zaštiti%20javne%20bezbednosti%20i%20poretka%20u%20državi%201929.pdf

Документи:

5. Андрић. Дипломатски списи. – Документи № 165, 168. – С. 256, 258, 259 ; DDI. Serie IX. Volume I. – Документи № 220, 221.

6. DDR. Seria a II-a. Volumul 18. Partea I. – Документи № 551, 552. – С. 803, 804.

7. Erjavec F. Avtonomistična izjava slovenskih kulturnih delavcev leta 1921: (Iz spominov) / Fran Erjavec // Zgodovinski zbornik / Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1958. S. 2–30. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-GC2NXEJ0/c6bff6ae-3253-4eb5-a2fc-daf49a40a068/PDF>

8. Prijatelj, I. Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu 60-ih in 70-ih let / Ivan Prijatelj // Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede. – 1928. – S. 57–138.

9. Resolucija banovinskoga vodstva JRKD // Jutro. – 1933. – 8 jan. – S. 1.

10. Skriti dokumenti Ivana Puclja / Tomaž Ivešić (pripr.) // Dileme. 2017. S. 213–246.

Монографії, статті, посібники, наукові збірники:

11. Баран, З., Кріль, М. (1997). Історія Югославії. 1918–1990. Текст лекцій. Львів. С. 92.

12. Вандич, П. (2004). Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ.

13. Віперман Вольфганг. Європейський фашизм: порівняльний аналіз. (1922-1982).- К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. 278 с.
14. Славич Барбара Історія Балкан ХХ століття. Том 2. Пер. з англ. Р. А. Семків. — К.: Свенас, 2004. — 600 с.
15. Зашкільняк, Л. Історія Центрально-Східної Європи. (2011). Львів.
16. Мальшина, Катерина. Процес відновлення словенського державотворення (1918-1941 рр.). (2019). Київ.
17. Романюк, А. С. . Політичні доктрини ХХ століття. (2009). Львів.
18. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. Київ, 2001.-496 с.
19. Рудько С.О Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ - поч.ХХІ ст.) Острог. 2010.
20. Шимкевич, К. О. Євроінтеграція як чинник формування етнічної та національної ідентичності у республіках колишньої Югославії
21. Яровий Валерій Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. Київ.1997 р.
22. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття : підручник. - Київ : Генеза, 2005. - 816 с.
23. Avramovski, Ž. Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937. Beograd: Prosveta, 1968. 294 с
24. Avramovski, Ž. Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svetskog rata. У Dragoslav Janković (Ред.), Istorija XX veka, zbornik radova II. Beograd: Institut za društvene nauke, 1961.
25. Banac, I. Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika. Zagreb: Globus, 1988.
26. Breccia, A. Yugoslavia 1939-1941. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. 404 с.
27. Čas / Bojan Malov zbornik. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996. 76 s

28. Forces, A. in Yugoslavia 1941–45. New York: Osprey Publishing, 1995. 48 c. ISBN 978-1-85532-473-2.
- 29.Griffith Taylor, ; Robert J. Kerner (eds.);Yugoslavia . Berkeley; Los Angeles: Un-ty of California press, 1949. , 558 c.
30. Hoptner, J. Jugoslavija u krizi 1934-1941. 143 str.
- 31.Krizman B. Formiranje prve jugoslovenske vlade i likvidacija Jugoslovenskogodbora / Bogdan Krizman // Zbornik Istorijskog tstituta Slavonije.Knj. 5.Slavonski brod: 1967. S. 267–301
- 32.Krizman Bogdan. Ante Pavelić i ustaše /Bogdan Krizman.- Zagreb: Globus, 1978. - 619 s.
- 33.Lampe J.R., Jackson M.R. Balkan Economic History, 1550–1950: from imperial borderlands to developing nations / John R. Lampe, Marvin R. Jackson.Bloomington: Indiana Un-ty Press, 1982. XVIII, 728 s
- 34.Logos Aleksandar Istorija Srba
- 35.Mal J. Zgodovina slovenskega naroda: najnovejša doba / Josip Mal. Celje:Mohorjeva družba, 1929. 760 s
- 36.Matković Hrvoje. Povijest Nezavisne Države Hrvatske. Zagreb: Naklada Pavičić, 2002. 332 c.
- 37.Mićić Srđan, PhD Research Associate Institute for Recent History of Serbia Shifting in the Yugoslav Foreign Policy from Regional Alliance to Neutrality
- 38.Micic Srđan Југославија, неутралност Балкана или ратни конфликт [Yugoslavia, the Balkans' Neutrality or the Military Conflict]
- 39..Mužić I. Katoliška crkva u Kraljevini Jugoslaviji / Ivan Mužić. Split: Crkva u svijetu, 1978. 248 s.
- 40.Mužić, I. Hrvatska politika i jugoslavenska ideja, vl. naklada, Split, 1969.,str 182 .
- 41.Petranović, Branko. ISTORIJA JUGOSLAVIJE 1918-1988 PRVA KNJIGA KRALJEVINA JUGOSLAVIJA 1914—1941. Beograd: NOLIT.

42. PERIĆ, ur., Povijest Hrvata-Od 1918. do danas, 64-65.
43. Pleterski J. Narodna in politična zavest na Koroškem 1848–1914 / Janko Pleterski. Ljubljana: Slovenska matica, 1965. 485 s
44. Pleterski J. Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918 / Janko Pleterski. Ljubljana: Slovenska matica, 1971. 323 s
45. Popi M., Jugoslovensko-rumunski odnosi 1918-1941., 129-168;
46. Радоје М. Јанковић, Како је убијана Краљевина Југославија, приредила Даница Оташевић, (Нови Сад: ИК „Прометеј“; Чачак: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, 2021).
47. Ribičič C. Za konfederalno Slovenijo: zbornik / Ljubljana: Domus, 1990.
48. Симић Драгослав, Гласом писана историја, (Београд: Clio, 2018).
49. Šadek Vladimir: Logor Janka-puszta i razvoj ustaške organizacije u Podravini do 1934., Podravina, sv. 11, broj 21, str. 47, Koprivnica 2012
50. ŠUTE, Hrvatska povijest 1918.-1941., .S. 128
51. Titl J. Murska republika 1919 / Julij Titl. Murska Sobota: Pomurska založba, 1970. 148 s.
52. Tomasevich, Jozo (2001). War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: Occupation and Collaboration. 2. San Francisco: Stanford University Press. ISBN 978-0-8047-3615-2.
53. Vasić M. Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929–1941 / Miroljub Vasić. Beograd: Narodna knjiga, 1977. 710 s.
54. Vidovič-Miklavčič A. Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije / Anka Vidovič-Miklavčič. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994

55.Vodušek Starič J. »Dosje« Mačkovšek / Jera Vodušek Starič. Ljubljana: ADS, 1994.

56.Zečevič M. Slovenska ljudska stranka in jugoslovanske zedinjenje 1917-1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave / Momčilo Zečevič. Maribor: Založba Obzorja, 1977.

57.Zbornik Janka Pleterskega / Oto Luthar, Jurij Perovšek (ur.). Ljubljana: Založba ZRC, 2003.

58.Zbornik Milice Kacin Wohinz / Zdenko Čepič (ur.). PNZ. 2000. Št. 1.

Електронні ресурси:

59.Моціяка О. Національна держава в інтерпретації хорватських усташів і українських націоналістів URL: <http://www.ndu.edu.ua/storage/2017/Mozijaka.pdf> (дата звернення: 04.03.2025).

60. Зань П. "Боснійці: етноконфесійна, етнополітична чи етнічна спільнота?" 2009. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zan_P/Bosniitsi_etnokonfesiina_etnopolitychna_c_hy_etnichna_spilnota7.pdf (дата звернення: 08.03.2025).

61. Ослободилачки рат народа Југославије 1941-1945. Београд: Војноисторијски институт. 1963. стр. 24. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%AE%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B8 (дата звернення: 08.03.2025).

62.Hrvatska seljačka stranka URL:
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatska-seljacka-stranka> (дата
звернення: 15.03.2025).

63.Nakladnik: Hrvatski informativni centar Za nakladnika: Ante Beljo Autor i
urednik: Dr. sc. Dragutin Pavlicevic Graficki urednik: Gorana Benic-Hudjin
Tisak: Kratka politicka i kulturna povijest Hrvatske URL:
<https://web.archive.org/web/20040630065858/http://www.hic.hr/books/pavlicev/>
(дата звернення: 01.04.2025).

64. Tarbuk, Martina Hrvatsko nacionalno pitanje u prvoj Jugoslaviji ,2025
URL:
<https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/en/islandora/object/hrstud%3A3482/datastream/PDF/view> (дата звернення: 08.04.2025).